

RELLEU

REVISTA TRIMESTRAL DE PENSAMENT I CULTURA

Enfortir situacions

TERCERA ÈPOCA - OCTUBRE/DESEMBRE 2010

I06

03 **Enfortir situacions**

EDITORIAL

04 **Balmes i el nacionalisme català**

HILARI RAGUER

18 **La missió de l'artista**

JOSEP HEREU

26 **Entrevista a Antoni Puigverd**

JORDI DE NADAL

33 **Innovació, riquesa i política**

JOAN-ALBERT ASENS

36 **Unes conviccions pedagògiques**

JOSEP VARELA I SERRA

38 **El moment de la nostra literatura**

D. SAM ABRAMS

44 **El dret d'autodeterminació, una qüestió de justícia**

ANTONI M. ORIOL

46 **Notícia de llibres**

53 **Notícia de cinema**

REVISTA RELLEU

Revista fundada pel Grup d'Estudis Nacionalistes l'any 1983 com a butlletí intern de l'entitat. A partir del 1992 (segona època) és l'òrgan d'expressió de la Fundació Rellu. Revista cultural i de pensament. Té una periodicitat trimestral. Pertany a l'Associació de Publicacions en Llengua Catalana (APPEC) ¶ DIRECTOR: Jordi Sales. DIRECTOR ADJUNT: Raimon Terradas. CONSELL DE REDACCIÓ: Jordi Barnadas, Aleix Buch, Joan Capdevila, Manfred Díez, Agustí d'Arana, Joaquim Ferrer, Josep Hereu, Amadeu Matosas, M.Àngels Orriols, Ramon Tremosa, Jordi Giudici, Josep Solà, Antoni Vallès. SECRETARI DEL CONSELL: Jordi de Nadal ¶ COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO: Hilari Raguier, Josep Hereu, Jordi de Nadal, Antoni M. Oriol, Sam Abrams, Joan-Albert Asens, Josep Varela, Joaquim Ferrer, Jordi Giudici, Ferran Pauner ¶ EDITA: Quaderns d'Estudis i Treballs SL

REDACCIÓ I SUBSCRIPCIONS: Fundació Rellu. C/Aragó 287 3r 2a B, 08009 Barcelona ¶ TEL.: 93 488 09 00. FAX: 93 215 87 68
WEB: www.relleu.cat ¶ CORREU ELECTRÒNIC: relleu@relleu.net ¶ DISSENY: Jordi Matosas i Eloi Gimeno ¶ MAQUETACIÓ: Jordi Matosas ¶ FOTOGRAFIA PÀG. 8: Marc Campà ¶ IMPRESSIÓ: Grupo Gráfico ¶ ISSN: 1579-0231

PREU D'AQUEST NÚMERO: 8 € SUBSCRIPCIÓ ANUAL: 24 € (4 nùms)

El seguiment de l'actualitat política diària a les nostres societats avançades es realitza bàsicament mitjançant el joc creuat de dues mirades: la demoscòpia i l'espectacle polític mediàtic. Demoscòpia és mirar el demos, el poble, no se l'escolta pas per saber què diu, se'l mira per saber com està el seu favor, a qui estima més, quins gustos té, quin humor gasta. Es viu l'angoixa dels sondeigs com un instrument per orientar seduccions. L'espectacle polític mediàtic és el joc dels que es donen a la mirada d'altres i en depenen, no és ben bé l'encert del que s'ha dit com afirmació o l'acceptació del que s'ha proposat com a finalitat el que s'espera com a resposta, és la confirmació que encara hi ha públic com a públic. Es viu l'angoixa dels índexs d'audiència, de "popularitat", les puntuacions anònimes dels líders de 0 a 10. Reduint aquestes angoixes, cal que l'atenció a l'acció de govern es faci un lloc.

El dissabte 10 de juliol de 2010 va passar alguna cosa, el diumenge 28 de novembre va passar una altra cosa. No serà pas fàcil destriar en el que ens vagi succeint ara mateix el que és fruit d'una o d'una altra de les dinàmiques obertes. Una manifestació és una manifestació: hi ha la gent que hi ha, té el lema que té i se senten els crits que es senten. La gent que hi ha anat s'han vist els uns als altres i en mantenen un record. Unes eleccions al Parlament de Catalunya tenen com a resultat la designació de 135 diputats electes amb les atribucions que en l'ordre jurídic espanyol té una Comunitat Autònoma, ni més, ni menys. Entre els diputats d'aquest parlament se n'elegeix un President de la Generalitat de Catalunya. S'ha parlat aquests dies que amb l'elecció d'Artur Mas com a President s'estava vivint una quarta il·lusió, essent les altres tres anteriors el retorn del President Terradellas (1977), la majoria absoluta

ENFORTIR

EDITORIAL SITUACIONS

de Jordi Pujol (1984), el pacte del Tinell (2003). Potser sí, hom pot comptar il·lusions de diferents maneres. El problema per a molts, però, és que ja en sigui una quarta. Que a la majoria de catalans ens faci il·lusió l'autogovern no vol pas dir que ens acontentem indefinidament amb un autogovern il·lusori. No s'hi val a confondre's més.

Una acció de govern que vol ser ajudada és una esperança, sobretot si es vol rebre l'ajut des del respecte a la maduresa ciutadana. En aquests moments la majoria dels catalans el que volem de debò és contribuir a enfortir situacions, ho volem fer amb sobrietat, enfortir s'aplica al que ja hi és. Una situació radica en l'ara i aquí de les nostres responsabilitats, més que en l'encara no dels nostres projectes, dissenys, somnis o fantasies. Estem cansats de ser seduïts, mimats, predicats, objectes de campanyes institucionals publicitàries, més o menys ximpls, adoctrinats, o tensats cap a una direcció o una altra respecte a conflictes sempre futurs, imaginaris o reals, no volem pas ser "fans" de ningú, no volem pas que els nostres polítics ens indiquin més la seva visió dels secrets de la naturalesa humana, el seu dibuix d'una societat perfecta, la direcció de la història, o el futur d' -ismes d'una o d'una altra mena. La resposta de tots, en la vida de cada dia i en la vida de les festes, és enfortir la nostra realitat, això és, la vida associativa, la vida social, la vida econòmica, la vida rural, la vida turística, la vida comercial, la vida financera, la vida sindical, la vida escolar, la vida sanitària, la vida jurídica, la vida cultural, la vida literària, la vida professional, la vida esportiva, la vida del lleure, la vida familiar, la vida artística, la vida universitària, la vida del pensament, la vida espiritual, la vida religiosa, i també la nostra vida política un cop novament situada després de la travessia de la perplexitat que ara li toca realitzar amb joia i sense por. La millor manera de fer-ho, l'única, serà deixant-se enriquir, en la humilitat i en la confiança, pel conjunt de la realitat nacional. El millor de nosaltres mateixos com a poble decantarà, després dels sotracs que calguin, una bona política al servei de la nostra realitat nacional.

BALMES I EL NACIONALISME CATALÀ

HILARI RAGUER

*Religiós i Historiador català.
Llicenciat en Dret a la Universitat de Barcelona.*

Els catalans estem vivint moments crucials, i el cas de Balmes és alligonador. Molts pateixen la mateixa contradicció que va patir ell.

Al final del darrer capítol de *La Tradició Catalana*, Torras i Bages dedica unes breus pàgines a Balmes, del qual afirma la grandesa, en ell mateix i com a testimoni del fil del pensament català que ha anat seguint al llarg de l'obra, per bé que el considera encara massa proper per a poder abastar amb suficient perspectiva la totalitat de la seva aportació. Els dos-cents anys transcorreguts des del seu naixement ja no permeten aquesta excusa de la manca de perspectiva històrica.

No és pas que en aquests dos segles no s'hagi parlat de Balmes, però quasi sempre s'ha fet d'una manera molt esbiaixada i tendenciosa. Dos són els camps en els quals el pensament balmesià ha estat greument deformat, però que si els situem en el seu context històric retroben la seva força original: la seva posició en la crisi política espanyola i el seu catalanisme.

Balmes ha estat generalment conegut com a filòsof, per les seves obres *El criterio* (Barcelona, 1845), qualificat per Torras i Bages de codi del seny català, *Filosofía fundamental* (1846) i *Filosofía elemental* (1847), però no és aquest el camp més perdurable de la seva obra. Batllori en fa aquest ponderat balanç: "Féu conèixer, tot i separar-se'n, el criticisme i l'idealisme alemanys i renovellà l'escolasticisme eclèctic del s.XVIII, tant el de Cervera com el de Claude Buffier, conegut aquest a través de la nova filosofia cristiana de Lovaina. Com que també la filosofia escocesa del sentit comú (Thomas Reid i William Hamilton) entronca amb Buffier, d'ací les coincidències parcials de la filosofia balmesiana amb la de Martí Eixalà i de Llorens i Barba, influïts directament per Hamilton". En canvi cada vegada es valora més el Balmes polític.

Cal recuperar l'actualitat política, i també la catalanitat i fins el catalanisme de Balmes. Exploitant unilateralment alguns dels seus escrits, n'havien fet un dels grans mestres del nacionalisme d'ultradreta espanyol. La revista *Acción Española*, fundada durant la República amb la finalitat explícita de legitimar moralment la rebel·lió contra el règim legítimament constituït, havia reproduït més d'un cop textos seus. Segons Raül Morodo, que ha estudiat sistemàticament la revista *Acción Española* i el moviment del qual era òrgan, els tres

grans mestres d'aquest grup són Balmes, Menéndez y Pelayo i Vázquez de Mella, i, en menor mesura, Donoso Cortés. L'editorial de *l'Acción Española* va publicar, a càrrec de Corts Grau, una selecció de textos de Balmes que en feia un precursor de "la reconquesta de veritats que, por serlo, no son de Balmes, ni de una época, ni de una confesión, sino de Dios". El mateix autor, Corts Grau, va publicar el 1942 una altra antologia balmesiana en la qual el qualificava de filòsof de la contrarevolució. Fins i tot un Ferran Valls i Taberner, en una conferència pronunciada a Vic el 1939, típica de l'esperit dominant en aquell moment, havia dit: "En los párrafos balmesianos que acabamos de transcribir, ¿quién no ve como delineada la silueta moral de nuestro actual Jefe del Estado, el Generalísimo Franco, y quién no ve asimismo la concordancia entre los conceptos fundamentales en dichos párrafos contenidos y el pensamiento del excelso Caudillo, reiteradísimamente expresado?".

De fet, era tot el contrari: quan bisbes, clergues i sobretot religiosos identificaven el catolicisme amb el carlisme i la guerra santa, Balmes propugna la pacificació del país mitjançant el matrimoni de la reina Isabel II amb el pretendent Carles VI, el comte de Montemolín, i es relaciona amb els representants més destacats del catolicisme europeu. Va iniciar aquesta línia amb *Consideraciones políticas sobre la situación de España* (1841). A Madrid va crear el partit que se'n va dir "balmista" o "vilumista", monàrquic però no absolutista, catòlic però no integrista, i amb marcada preocupació social i educativa. Encara que va fracassar del tot, rebutjat per uns i altres, inicia, almenys a Catalunya, la línia de pensament catòlic obert i moderat que anirà avançant a través de Morgades i Torras i Bages primer i, una generació més tard, Cardó i Carreras, de manera que, quan caigui la monarquia (1931), l'integrisme haurà quedat reduït, a Catalunya, a una minoria cridanera però insignificant.

Pel que fa al suposat espanyolisme de Balmes, tenia més raó el doctor Torras i Bages quan, en l'últim apartat de la seva *Tradició Catalana*, que és la conclusió de tota l'obra, afirmava que el pensament filosòfic, polític i social de Balmes estava determi-

nat, entre altres factors, per “l’amorosa memòria de la cristiana llibertat de la democràtica terra catalana”, i en donava com a prova l’extensa citació que Balmes fa, en *El protestantismo comparado con el catolicismo* (vol. IV, cap. LVI), de la Proclamación catòlica del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona contra l’absolutisme de Felip IV, “com a immortal monument en una època en què les llibertats populars eren ja escasses”. Deixant per tendenciosa la interpretació de Balmes que ofereixen tots aquells altres autors, per prestigiosos que siguin, n’hi haurà prou amb recordar uns quants textos seus per adonar-se del seu fort sentiment catalanista.

El millor coneixedor de Balmes, el P. Ignasi Casanovas (assassinat el 1936 i molt més digne de ser

aquells homes crearen una escola catalana”. Després vindria la transposició al terreny polític, però ells van posar-hi la base indispensable: “Tots havem vist repetir-se aquesta conquesta espiritual en el camp polític. Ells anaren a coses més fondes, a lo que constitueix l’èsser essencial de l’home; lo altre havia de venir necessàriament per torna, ab la seva voluntat i fins contra la seva voluntat”. I Casanovas enumera els homes principals d’aquesta generació en els diferents camps del nostre pensament: “Una insignificant minoria plena de joventut es posà davant totes les activats culturals, L’història tingué en Bofarull; la poesia, en Cabanyes; l’arqueologia, en Piferrer i en Quadrado; la crítica, en Milà; les lletres catalanes, l’Aribau, en Rubió i Ors i en Marian

“La determinació de quina és la meva pàtria ha de sortir de mi mateix, i no hi ha cap autoritat, ni civil o eclesiàstica, que me la pugui dictar o imposar.”

beatificat que alguns altres que ja han pujat als altars), en el seu discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, el 1921, es va referir a la importància que Balmes va tenir en la Renaixença catalana. Balmes, deia, va ser providencial per a Catalunya, “perquè així que aquesta anava a néixer, Déu va posar-li a l’espona del bressol qui l’educàs espiritualment, és a dir, que li donàs les lleys del pensament y les lleys de l’acció, acomodades tant a la tradició de la raça, com les futures complicacions de la nostra vida”. Remarcava la importància que van tenir “les joventuts vuitcentistes del 20 i del 35”, entre les quals Balmes “certament ocupa’l primer lloch, si no de temps, almenys de transcendència”. Escrivien en castellà i, curiosament, aquella generació, continua dient el P. Casanovas, va ser la primera que va poc o molt abandonar el que havien estat fins aleshores els dos reductes de la llengua catalana: la correspondència familiar i la pietat, però aquests homes són els qui van desvetllar la consciència catalana. “A casa i fora de casa es digué aleshores que

Aguiló; el periodisme, en Roca y Cornet; el dret, En Permanyer; la filosofia, en Martí d’Eixalà; el sentit d’integral reconstrucció religiosa, social y política, En Balmes. Balmes fou de tots ells el més profund y’l més extens, el més antich y el més modern, el més diví y’l més humà”. La conclusió del P. Casanovas era la següent: “D’aquestes consideracions rapidíssimes se dedueix que Catalunya en el segle XIX tingué dos renaxements, o tres si voleu: l’humà, el literari y’l polítich. El primer, d’un contingut fonamental y riquíssim, és el més substancial, arrel y causa dels altres, y la justícia’l reivindica per la generació de Balmes”.

Comencem per l’obra més important de Balmes, tant en l’opinió de l’autor mateix com segons els crítics posteriors: *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*. Els quatre volums d’aquesta obra van aparèixer entre el 1842 i el 1844 (que són els anys que es publicuen també els escrits periodístics balmesians dels quals m’ocuparé més endavant), però la seva redacció és

un xic anterior. És aquí on Balmes cita extensament la famosa Proclamación católica adreçada el 1640 pel Consell de Cent de Barcelona al rei Felip IV. Balmes la comenta en el sentit d'aquell pactisme que, com dirà Vicens i Vives, és una característica de l'esperit català: “No se forman las sociedades con el soñado pacto de Rousseau, pero existen en ciertos casos verdaderos pactos entre los príncipes y los pueblos, de los cuales no pueden apartarse ni éstos ni aquéllos”. Remarca Balmes com en aquells temps profundament cristians, que alguns per ignorància titllen de fanatisme i degradació servil, els nostres consellers deien al monarca: “Además de la obligación civil (hablan de los usajes, constituciones y actos de corte de Cataluña) obligan en conciencia, y su rompimiento sería pecado mortal: porque no le es lícito al monarca contravenir el contrato: libremente se hace, pero ilícitamente se revoca: aunque no estuviese sujeto a las leyes, lo está a la de razón”.

En el quadern núm. 4 de la seva revista *La Civilización* (segona quinzena de setembre de 1841), Balmes va publicar una biografia de l'irlandès O'Connell (1775-1847), aleshores encara vivent. Tant aquesta biografia com la del general Espartero les va escriure pensant en Catalunya, i més concretament en el seu problema nacional. La d'O'Connell, traduïda a l'anglès, es va difondre amb gran èxit a Irlanda. El que sobretot vol lloar Balmes d'O'Connell, pensant en Catalunya, és que va conduir l'esforç d'emancipació nacional per camins pacífics i legals: “Jamás pueblo alguno se quejó con más razón que el pueblo de Irlanda; jamás hombre alguno alcanzó popularidad tan grande y duradera como O'Connell; jamás se amontonaron más combustibles para una conflagración espantosa; sin embargo, y a pesar de tantos años como lleva ya la lucha, a pesar de que bastaría que O'Connell gritase “a las armas”, todavía se conserva la paz en Irlanda, todavía no ha reventado la revolución [...]. Consignamos este hecho notable, que en nuestro juicio es el resultado natural de haberse combinado en Irlanda el elemento democrático con el religioso-católico, y de que la fogosidad del primero ha sido templada y detenida

por el espíritu pacífico y prudente del segundo. En efecto, la norma de conducta del catolicismo en la civilización de los pueblos es ésta: reformar sin destruir; regenerar, pero contando con la acción del tiempo, nunca con trastornos, nunca con baños de sangre”. Ja veurem com en un article posterior Balmes torna a referir-se a la via no violenta del nacionalisme d'O'Connell.

El següent escrit balmesià que ens interessa és molt diferent, no ha estat mai comentat i a primera vista no té res a veure amb el nostre tema. Es titula *Un castillo y una ciudad, o sea diálogo entre Montjuich y Barcelona*. Va aparèixer en el primer quadern de *La Sociedad* (1er. de març de 1843). És una mostra de l'influx del romanticisme literari francès. El P. Casanovas, tot i ser gran admirador de Balmes, no pot deixar de reconèixer que el seu personatge n'ha fet estilísticament un gra massa: “La forma, por lo estrafalaria, llamó la atención de la gente sensata. Es uno de los tres o cuatro pecados artísticos cometidos por Balmes por querer imitar la prosa literaria de Chateaubriand y Lerminier”. Podem aplicar especialment a aquest article el judici de Menéndez y Pelayo sobre l'estil de Balmes: “Como periodista político Balmes no ha sido superado en España [...]. La prosa de Balmes tiene el gran mérito de ser extraordinariamente clara, pero carece de condiciones artísticas, no tiene color ni relieve. Suponen algunos que esto procede de que no escribía en su lengua nativa y tenía que vaciar su pensamiento en un molde extraño. Pero creo que se equivocan, porque precisamente las cualidades que más le faltan son el nervio y la concentración sentenciosa, que son característica de los autores genuinamente catalanes, sea cualquiera la lengua en que hayan expresado sus conceptos [...]. Tiene muchas incorrecciones, pero la mayor parte no son resabios provinciales (como entonces se decía), sino puros galicismos, en que incurrierán tanto o más que él los escritores castellanos de más nombradía en aquel tiempo, salvo cuatro o cinco que por especial pri-

“El liberalisme de Pius IX no era positivament convençut, sinó oportunista, que, com Balmes, pensava que per evitar les revolucions calia fer evolucions.”

vilegio salieron casi inmunes del contagio [...]. Tuvo además la desgracia de prendarse, en la literatura contemporánea, de los modelos menos adecuados a su índole reposada y austera, y cuando quiere construir prosa poética a estilo de Chateaubriand o Lammenais, fracasa irremisiblemente”.

Però tant el P. Casanovas com Menéndez y Pe-layo s'equivoquen –si m'és permès discrepar del pa-rer de dos crítics tan eminents– en menystenir el rerefons històric i ideològic d'aquest escrit, que no és de cap manera un divertiment literari, sinó una reacció apassionada, però que per les circumstàn-cies polítiques no pot ser prou explícita, a un fet molt concret esdevingut dos mesos abans: la salvat-jada del general Espartero, que el 2 de desembre de 1842 va fer bombardejar Barcelona des del castell de Montjuïc durant dotze hores seguides. Balmes havia d'embolcallar la seva denúncia en l'ambigüitat d'una retòrica volgutament ampul·losa, per l'estil de com un segle més tard alguns cantautors empraran metà-fores per criticar la dictadura franquista. Quan cinc mesos després, el 30 de juliol d'aquell mateix 1843, Espartero caigui i hagi de fugir, Balmes s'explica-rà sense retòriques en una biografia que li dedica centrada en el bombardeig de Barcelona. El castell, des d'on les tropes catalanes havien obtingut la seva última victòria contra les del rei d'Espanya, havia esdevingut l'arma i alhora el símbol de la dominació castellana de la ciutat. Montjuïc diu a Barcelona que és la seva esclava. La ciutat ho nega, però el castell li replica: “¿No eres mi esclava? Un día, sólo un día me indigné contra ti: ¿no lo recuerdas? ¿Olvidaste aquellas horas en que mis bocas formidables rebramaban enfurecidas, derramando sobre ti torrentes de fuego e inundándote con espesa lluvia de hierro candente? - ¿No eres mi esclava? ¿Tan en breve olvidaste el estridor horrísono de los descomunales proyectiles que yo te arrojaba, más ligero que el niño al lanzar los proyectiles de su honda?”

La ciutat respon amb una al·lusió a les tropes francoespanyoles manades pel duc de Berwick que la van assaltar el 1714: “En día infausto, sacudiendo sobre mi seno la fatal discordia su viperina cabellera, de sangre regó mis calles; cegados de insana cólera pelearon hermanos contra hermanos, con impetuo-

sidad y bravura que los terribles trances recordaran de las huestes de Berwick. Si en la aciaga hora en que revolcándose en su sangre las infortunadas víc-timas del popular coraje clamaban venganza, llama-do te creíste a socorrerlas, continuaras vomitando el fuego que ya entonces comenzaste; viera yo ar-mas contra armas, furor contra furor. Pero cuando amansada la popular tormenta quedaron mis calles desiertas y solitarias mis murallas; cuando tantos de mis hijos en atropellada fuga se esparcieron por la campiña, esperando con angustiosa impaciencia el desenlace de tan funesto drama; cuando pacífica y sumisa franqueara yo mis puertas, tendiendo a los sitiadores una mano amiga; cuando de la lealtad de mis palabras ofreciera tan segura garante en media-dores esclarecidos; cuando mi venerable pastor lle-vaba enlazado con el báculo episcopal el ramo de olivo; cuando... entonces, ¡sobre mí, dismantelada, indefensa, casi desierta, vomitar fuego!... No, no era esto lo que les decía a los soldados su corazón es-pañol; más gustosos a una brecha se arrojaran, que no asistir fríamente al incendio y ruina de infortu-nada ciudad”.

El que en aquest Diàlogo eren al·lusions, ho ex-plicita amb tots els ets i uts a *Espartero*, la biografia del general Joaquín Baldomero Fernández Álva-rez Espartero (1793-1879). Segons el P. Casanovas, que exposa les circumstàncies en què va ser escrita, “No ha fet Balmes cap obra tan viva com aquesta, ni d'un personalisme tan directe i, de vegades, tan cru” (4). La va publicar en set articles, apareguts en cinc quaderns de *La Sociedad*, núms. 13 al 17, datats entre el 21 de desembre de 1843 i el 1er. de febrer de 1844. Però el P. Ignasi Casanovas, en la seva magní-fica edició de les obres de Balmes, divideix en dos el sisè, perquè creu que aquesta era la disposició ori-ginària, que va haver de ser alterada per exigències materials de la confecció de la revista. Així i tot, el que ara és sisè (primera part del sisè de la revista), titulat “Sucesos de Barcelona en noviembre y dici-embre de 1842”, retallat i tot continua essent el més llarg de tota la sèrie.

Balmes, que s'havia trobat a Barcelona els dies del bombardeig, va escriure els sis primers articles d'aquesta biografia al Prat de Dalt de Sant Feliu de

Codines, on s'havia refugiat durant la revolta anomenada “de la Jamància”, entre el 5 i el 14 d'agost del 1843. Si en tan pocs dies va poder redactar uns articles tan extensos (236 pàgines a l'edició del P. Casanovas) i tan documentats és, a més de la fluïdesa de la seva ploma, per la seva experiència personal dels fets, i també perquè tenia al davant un llibre, o pamflet, que encara avui és bàsic per a reconstruir els esdeveniments: el *Diario razonado* en el qual Antonio Van Halen, capità general de Catalunya els dies del bombardeig, intenta justificar el seu comportament i reproduïx íntegrament quasi un centenar de documents importantíssims, com és ara els seus informes oficials enviats al govern de Madrid, les ordres escrites impartides als seus subordinats, les proclames de les successives Juntes de Barcelona, la correspondència per ell intercanviada amb les Juntes, la Diputació i els cònsols estrangers, etc.. La reacció nacional i fins internacional (per la implicació del cònsol francès Lesseps) contra aquell brutal bombardeig va ser tan forta que el 21 de desembre Espartero, Regent, destituïa Van Halen de tots els seus càrrecs. Diu aquest que va escriure la seva apologia a Barcelona mateix “a fines de diciembre”. Quan va arribar a Madrid amb el manuscrit, totes les impremtes es trobaven ocupades, de manera que el seu *Diario razonado* no va poder veure la llum fins al febrer del 1843. Tres mesos després encara va publicar una *Refutación* contra l'escrit dels generals que ell havia acusat d'haver lliurat les Drassanes al poble revoltat.

El record de la guerra dels Segadors i del setge del 1714 era més viu en uns i altres del que creuen els historiadors posteriors. Van Halen confessa que no s'havia imaginat que tots els catalans superessin llurs divisions i arribessin a posar-se d'acord per lluitar contra l'exèrcit espanyol. “Conocía la historia –escriu Van Halen i copia Balmes– y no olvidaba la de los acontecimientos de Barcelona y resto de Cataluña desde 1638 al 1640, pero me parecía imposible que pudiesen reproducirse pasados dos siglos, en que tantas razones de conveniencia recíproca debían estrechar los lazos fraternales entre todos los habitantes de la nación española”. Balmes replica que “no debía tampoco desconocer

el carácter de los catalanes”, donant lloc al rumor que el general Zurbano entrava a Barcelona per a fer la lleva o quinta. Balmes sosté que el català és un bon combatent, però que no accepta ni acceptarà mai de convertir-se en recluta forçat dels exèrcits del rei d'Espanya. Balmes, sempre tan enemic de les revolucions socials, s'identifica amb paraules del més abrandat patriotisme català amb el coratge dels barcelonins insurrectes: “Todavía recordamos con profunda emoción aquellos dos días de conflagración espantosa; todavía recordamos el aspecto de una ciudad de ciento sesenta mil habitantes, encastillados en las calles y en las casas, haciendo frente al ejército, peleando primero con arrojo y en seguida retándole al combate, cuando las tropas se andaban replegando como el león herido y acosado por el cazador; todavía recordamos el estrépito atronador que no cesaba ni de noche ni de día, y el ruido de los tambores, y el sonar de los clarines, y el galope de los caballos, y la gritería de la multitud, y los alaridos de los que en todas direcciones construían barricadas, y el estrépito de las descargas, y el retumbar de los cañones [...], y resonaban de nuevo las campanas, y con más fuerza, y con más brío, como llamando a las armas para un peligro decisivo, como diciendo que era indispensable vencer o morir en la demanda. Y otra vez paraban un instante y volvían a resonar, comunicando a los corazones enardecimiento y furor”. No és estrany, doncs, continua Balmes, que Van Halen s'espantés, es retirés als forts i després els abandonés, i que “en lo sucesivo no concibiese posible otro plan para sujetar Barcelona que la barbaridad de un bombardeo”. Comenta encara que Van Halen “al verse encerrado en la Ciudadela ya no se avergonzaba de dirigirse a la Junta de Gobierno de Barcelona invitándola a una transacción en términos amistosos y hasta humildes”.

En aquell aixecament dels barcelonins, Balmes subratlla dues nobles característiques. La primera és la generositat del poble, i també, almenys a l'inici, dels seus enemics, de tal manera que dels cabdills del moviment no surten paraules d'odi i no es produeixen actes de crueltat, cosa que contrasta amb l'esperit “perseguidor y sanguinario” que per desgràcia s'ha donat en altres guerres (Balmes es devia

referir a la recent guerra dels set anys, o sigui la primera carlinada, que uns i altres havien conduït amb molta ferotgia). La segona característica, en la qual coincideix plenament amb Van Halen, és que es tracta d'un alçament general, que no és patrimoni de cap sector polític determinat. Balmes reporta amb simpatia evident i sense cap paraula de crítica que el 16 de novembre “en una nueva proclama de la Junta se declaraba ya Cataluña independiente con respecto a la Corte, hasta que se restableciera un gobierno justo, protector, libre e independiente, con nacionalidad, honor e inteligencia”. Les Bases d'aquesta proclama de la Junta, que Balmes transcriu del *Diario razonado* de Van Halen, es poden resumir en una ruptura amb el règim espanyol vigent, i independència de Catalunya dins d'un marc de solidaritat amb els pobles lliures d'Espanya. Podem comparar aquestes Bases amb les proclames de les autoritats catalanes el 14 d'abril del 1931, el 6 d'octubre de 1934 i després del 19 de juliol del 1936.

No sols simpatitza Balmes amb els insurrectes, sinó que troba que van ser massa tímids: “Ya que la situación era eminentemente revolucionaria, creemos que no fue un paso muy acertado el proyecto de una Junta consultiva [...] [ja que no hi hauria prou unitat entre la Junta de govern i la consultiva]. Los momentos eran críticos: era indispensable, urgente, aprovechar el tiempo, obrar con rapidez y energía, sostener el entusiasmo de la capital y alrededores, acosar al general Van Halen, provocar más y más un levantamiento en masa, aislar a Montjuich, propagar el incendio a lo restante del Principado; en una palabra, hacer que ni por un momento se durmiese la insurrección sobre la victoria, sino que marchase siempre adelante, no dejando que cesasen ni el movimiento, ni el fuego, ni el toque de rebato. No se hizo, no se comprendió toda la gravedad del peligro; se consintieron treguas, se pensó en negociaciones; y el entusiasmo se amortiguó, comenzó a cundir el desaliento, y la ciudad de Barcelona del día 19 ya no era la ciudad del 16”. Van Halen, per la seva banda, assegura que els revoltats consideraven que es tractava d'una lluita entre catalans i castellans, i que “militar” era quasi sinònim de “castellà”, i que els maleïen “porque habían venido a Cataluña”. Afe-

geix Van Halen: “Muerte a los soldados, o muerte a los castellanos, eran las palabras de orden, y de este modo sin causa ni motivo manifestaban un furor espantoso contra unas tropas a quienes no debían más que beneficios”.

Entre el 15 de març i el 1er. de maig del 1843, Balmes va publicar a *La Sociedad* una sèrie de quatre articles que posteriorment van ser recopilats sota el títol de *Cataluña*, que era el que duia el quart (7). A causa del seu títol, és l'obra que se cita sempre que

“Balmes solia dir: “Tinc la monarquia en el cap i la democràcia en el cor.”

es parla del possible catalanisme de Balmes, però no és ni de bon tros la més significativa. Amb tot, recordem la famosa comparació entre Catalunya i Madrid: “La vida de España está en las extremidades; el centro está exánime, frío, poco menos que muerto. Cataluña, las Provincias Vascongadas, Galicia, varios puntos del mediodía, os ofrecen un movimiento, una animación de que no participa el corazón de España. Londres es digna capital de la Gran Bretaña, París de Francia; en la actividad, en la vida que rebosan aquellas ciudades veis las indispensables condiciones de la cabeza de un gran cuerpo. En Madrid y en todos sus alrededores a larguísima distancia, nada encontraréis de semejante. Ni agricultura, ni industria, ni comercio; a la primera ojeada conoceréis que allí hay una corte, que allí se han amontonado inmensidad de empleados, con sus oficinas, su orgullo tradicional, su olvido del país que gobiernan”.

El passatge on més explícitament formula, no el seu anhel íntim, sinó la seva proposta pragmàtica al problema català és aquest: “Sin soñar en absurdos proyectos de independencia, injustos en sí mismos, irrealizables por la situación europea, insubsistentes por la propia razón e infructuosos además y dañosos en sus resultados; sin ocuparse en fomentar un provincialismo ciego que se olvide de que el Principado

está unido al resto de la monarquía; sin perder de vista que los catalanes son también españoles, y que de la prosperidad o de las desgracias nacionales les ha de caber por necesidad muy notable parte; sin entregarse a vanas ilusiones de que sea posible quebrantar esa unidad nacional comenzada en el reinado de los Reyes Católicos, continuada por Carlos V y su dinastía, llevada a cabo por la importación de la política centralizadora de Luis XIV con el advenimiento al trono de la casa de Borbón [...], puede alimentar y fomentar cierto provincialismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación y a propósito para salvarla de los grandes peligros que la amenazan [...].

Tinguem en compte que aquí Balmes parla adreçant-se a Madrid, sacrificant el desig més profund i cercant, en la línia del pactisme, una fórmula transaccional acceptable per les dues bandes, Aquest “provincialismo legítimo, prudente, juicioso” és l’antecedent immediat del regionalisme de Terras i Bages. Però el seu rebuig emfàtic del separatisme testimonia que continua havent-hi a Catalunya una opinió radical, amb la qual en el fons del cor està d’acord, però de la qual creu que ha de discrepar per realisme polític.

Ho confirma aquest altre fragment, que al mateix temps corrobora la interpretació que abans hem donat de la biografia d’O’Connell: “Cuando en estos momentos críticos y de exasperación oigo hablar de independencia, convénzase [Catalunya] desde luego que se trata de engañarla con esperanzas imposibles de realizar; cuando se le insinúe la conveniencia de levantar otro pabellón como hiciera allá en los disturbios de 1640, no dude que se la seduce astutamente para hacerle cometer un acto de rebeldía que mancillara su honor y que pagarían con desprecio y desdén los dueños de la enseña enarbolada; cuando se le diga que es posible resucitar sus antiguos fueros, convocar sus Cortes y obligar a los monarcas de Castilla que hagan resucitar la antigua fórmula “Plau al senyor Rei”, crea firmemente que se la brinda con ilusiones incompatibles con el espíritu del siglo y con nuestras propias costumbres; y, por fin, cuando se intente persuadirla que el mejor modo de alcanzar justicia

es la insurrección y la violencia, rechace con indignación las pérfidas sugestiones que quizás inducen al crimen para gozarse con el feroz placer de verle castigado con fuego y sangre. - A los pueblos como a los individuos no los salvan los furiosos arrebatos de cólera, con que ciegos de venganza se arrojan a la violencia y al crimen, sino la firmeza en sostener con el correspondiente decoro los intereses de su causa, y aquella inalterable constancia nacida de la profunda convicción de que la razón les asiste y de que tarde o temprano llegará el día de la justicia. O’Connell ha levantado la Irlanda de la abyección en que yacía sumida, la ha colocado en imponente actitud, haciendo temblar todos los gobiernos de la Gran Bretaña; y uno de los primeros pasos de su grande obra fue reprimir las violencias particulares, el evitar los estériles alzamientos, y el presentar la causa nacional con los colores de que era digna”.

Retrobem aquesta polèmica antiindependentista, per bé que amb menys vehemència, en la sèrie de sis articles titulada *Barcelona*, publicada a *La Sociedad* entre el 1er. de març i el 7 de setembre de 1844 (11).

Un escrit de gènere ben diferent és la “Poesia a Valentí Llorer”, doblement excepcional entre l’obra de Balmes per ser poesia i per ser en català. Valentí Llorer, des de Madrid, li havia enviat una poesia en català. Balmes li va correspondre amb una altra poesia en deu estrofes, de les quals interessien al nostre tema la tercera i la sisena:

*“Admirant lo teu llenguatge
casi ràbia m’ha agafat,
que’m feia dir malbinatge
qui parlar nos ha imposat
que no és del nostre llinatge.”*
[...]

*“Jo ja’t dich, no’m vénen ganas
de tornar-me castellà,
y em semblan valents pavanas
els que volen oblidar
las paraulas catalanas.”*

De les seixanta-nou poesies que Casanovas recull en el volum III, *Poesías*, de les obres completes, només dues són en català: aquesta dedicada a Valentí

Llorer i una traducció d'un himne del breviari; fora d'això, només ens ha deixat en català els seus tres testaments hològrafs. Casanovas col·loca aquesta poesia en el darrer lloc de les dinou que ell agrupa sota el títol d'Humorísticas. Penso que el P. Casanovas, que tenia un fort sentiment catalanista, s'havia adonat prou que aquesta poesia no és cap facècia, sinó molt seriosa. Però recordem que aquest volum de les obres completes de Balmes va ser editat el 1925, en plena Dictadura de Primo de Rivera, que ben aviat va emprendre la persecució de la llengua catalana i, en concret, del Foment de Pietat Catalana, del qual la Biblioteca Balmes era una secció.

Una controvèrsia amb la redacció de la revista *El Heraldo* va ser l'ocasió de l'últim escrit de Balmes sobre el nacionalisme. Li havien demanat que es definís, entre altres punts, sobre la qüestió catalana. Ell va respondre: “Me preguntan ustedes sobre los hábitos provinciales y sobre la centralización administrativa. Otras veces lo he dicho, pero no tengo inconveniente en repetirlo, ya que ustedes lo desean: para mí la fuerza del poder político no es sinónimo de centralización omnímoda: cuando una institución o una costumbre se hallan muy arraigadas en una provincia, no deben ser tocadas sino con mucho miramiento: trasladar a España la centralización francesa es un error inexcusable en hombres que debieran conocer lo que es España, ya que se proponen gobernarla”.

En resum, hem de dir que en els escrits de Balmes sobre Catalunya hi ha una certa contradicció. Balmes no és tan coherent com molts es pensen. El canonge de Vic Lluís Cura Pellicer, que era un gran coneixedor de Balmes, afirmava que “su visión intelectual era literalmente biocular. La personalidad profunda de nuestro pensador probablemente estaba trezada de dos yos. Es posible rastrear en sus obras una mentalidad dilógica”, i pensava que aquesta incongruència de Balmes es devia palesar en la conversa més encara que en els seus escrits. En els escrits que hem recorregut hi podem trobar dos nivells de la seva personalitat. Quan argumenta contra els independentistes (però escrivint de cara a Madrid), ho fa amb calma, amb una lògica freda i serena, amb el suposat realisme dels qui pensen que

la independència seria magnífica si fos possible. En canvi quan parla de l'opressió que Catalunya pateix ho fa amb passió i quasi amb ràbia. Segons Torras i Bages, Balmes solia dir: “Tinc la monarquia en el cap i la democràcia en el cor”. Semblantment gosaria dir que quan Balmes parla d'Espanya, la té al cap, però al cor hi té Catalunya.

L'any 1848, l'any del *Manifest comunista* de Marx i Engels, va ser crucial en la història d'Europa, i hauria hagut de resultar-ho especialment per a deixar ben clar el pensament balmesià entorn de la política i també del nacionalisme.

Dos anys abans, el 11 de juny de 1846, havia mort Gregori XVI, que, almenys els darrers anys del seu pontificat, havia adoptat una política repressiva en el govern dels Estats Pontificis i havia formulat una doctrina política contra revolucionària. Amb una rapidesa que va causar sorpresa general, el 16 del mateix mes va resultar elegit el cardenal Mastai-Ferreti, que tenia fama de liberal. Diuen que el príncep de Metternich va comentar en saber-ho: “Tot ho havia deixat previst al Congrés de Viena, menys l'elecció d'un Papa liberal”. El que Metternich havia organitzat, després de la derrota definitiva de Napoleó i de la França revolucionària, era aquella Santa Aliança que venia a ser una mena de reial societat d'assegurances mútues, en virtut de la qual, en nom de la Santíssima Trinitat, els sobirans cristians es comprometien a ajudar-se i, si en algun dels seus reialmes es produïa una revolta, tots els altres s'hi tirarien per ofegar-la ràpidament. La religió, ni que fos la del tsar ortodox, era la gran força moral d'aquesta Santa Aliança, i per això Metternich sentia que el seu sistema de seguretat europea se li ensorrava com un castell de cartes amb l'arribada d'un Papa lliberal (com Franco quan van venir Joan XXIII, Pau VI i el Concili).

De fet, el liberalisme de Pius IX no era positivamente convençut, sinó oportunista, ja que, com Balmes, pensava que per evitar les revolucions calia fer evolucions. Per això va durar ben poc. Així i tot, els

seus començos van engrescar els liberals italians i van esverar els conservadors europeus, i més encara els carlistes espanyols. Un mes després d'elegit, el 17 de juliol de 1848, va promulgar una amnistia general que va suscitar l'entusiasme del poble. Va emprendre a continuació una sèrie de reformes sobre la forma de govern dels Estats Pontificis, que van culminar en l'atorgament d'una constitució el 14 de març de 1848. El moviment constitucionalista, a tot Europa, comportava una autolimitació del poder reial absolut. Evidentment, Pius IX no renunciava a la seva autoritat suprema i total en el govern de l'Església, i menys en l'ensenyament de la fe i costums, però s'autolimitava en el govern temporal dels seus Estats. Els demòcrates romans estaven entusiasmats, i van contagiar el seu entusiasme a la resta dels italians. Els revolucionaris ho aprofitaven i, tot cridant "Visca Pius IX!", el proclamaven garant de les llibertats cíviques i esperaven que creés la desitjada unitat italiana. El Papa es va trobar desbordat.

El 24 de febrer d'aquell 1848 esclata la revolta a París, el rei Lluís Felip ha de fugir a Anglaterra i es proclama la República; la repressió del general Cavaignac, el juny, serà terrible: multiplica per uns quants enters el nombre de víctimes causades per la Revolució francesa. Com un regueró de pólvora, la revolta parisenca del febrer s'escampa el març per tot Europa. El 13-15 de març la revolta a Viena obliga Metternich a dimitir i fugir a Anglaterra. També hi ha revoltes a Berlín i en una colla de petits estats alemanys: a Munic, a Baden, a Frankfurt. A Espanya hi ha insurreccions a Barcelona, València, Madrid i Sevilla, enèrgicament reprimides pel general Narváez. Es produeixen també en aquesta primavera del 48 aixecaments nacionalistes a Polònia, a Txèquia, i a Hongria. A Itàlia els austríacs han de retirar-se momentàniament. El rei Carles-Albert de Sardenya-Piemont vol unificar Itàlia, compresos els Estats Pontificis, i de moment el Papa ha de cedir davant la força del nacionalisme italià, però a l'estiu el general austríac Radetzky obté repetides victòries i Carles-Albert ha de signar un armistici. Sicília se separa del reialme de Nàpols, però és novament sotmesa. A primers d'octubre, una nova revolta radical a Viena fa fugir l'emperador, però unes set-

manes després les tropes imperials reprenen Viena i afusellen els principals responsables. Amb tot, la revolta vienesa deixarà com a resultat adquirit la supressió de la servitud hereditària dels camperols.

El que més ens interessa remarcar és que a Roma la revolució fa fracassar els intents reformadors de Pius IX: el 15 de novembre és assassinat el ministre papal comte Pellegrino Rossi, es proclama una república romana i el Papa ha de fugir a Gaeta. Amb l'ajut de les tropes franceses, i algunes d'espanyoles, el 14 de juliol de 1849 Pius IX pot tornar a Roma i reprendre el govern dels seus estats. Però d'ara endavant es deixarà de reformes democratitzadores i s'unirà als governs absolutistes que volen ofegar l'onada revolucionària. Si mai havia esta liberal, ja no ho serà més. Per cert: una de les mesures contrarevolucionàries llavors adoptades per Pius IX va ser invitar el clergat romà a vestir habitualment la sotana, per tal de diferenciar-se dels "homes del segle, infestats de principis revolucionaris". Aquesta norma de la sotana es va estendre després a tota l'Església.

És en aquest darrer any, o, més exactament, aquest darrer semestre, de la vida de Balmes que es produeix la seva presa de posició davant de l'ensorrada de l'Europa de l'*ancien régime* i l'aparició de l'Europa de les revolucions i de les nacions. Balmes seguia amb viva simpatia les innovacions liberalitzadores dels Estats Pontificis, perquè era la mateixa línia que ell propugnava per a la renovació política espanyola: avançar-se a les revolucions amb evolucions. A la seva revista *El Pensamiento de la Nación* donava notícia de l'amnistia, de l'entusiasme del poble romà pel nou Papa, de la gran al·locució consistorial i de l'encíclica, que va publicar en llatí i en castellà (1). Curiosament, Balmes no acompanyava aquesta documentació i les informacions romanes amb comentaris o avaluacions, amb gran sorpresa dels seus amics. Quan alguns el pregaven que es pronunciés personalment sobre la qüestió, els responia: "Encara no és temps". El Delegat Apostòlic a Madrid, mons. Brunelli, també li deia que sortís en defensa de la política renovadora del Papa, perquè l'ambient general dels catòlics espanyols, visceralment absolutistes, era molt advers a les reformes de Pius IX. Tot i que Balmes tenia ja ben formada

la seva opinió, el problema era tan delicat que va decidir de viatjar a París, i després a Itàlia, per acabar-se'n d'informar in situ. Diu el P. Casanovas que amb l'anada a París, del 16 de juliol al 18 d'octubre –tercer i últim viatge que hi feia– i sense passar per Itàlia es va decidir. “Allí [a París, després de parlar amb les persones de la seva confiança] se conformó en sus principios, su corazón se inflamó, y el día siguiente de su vuelta a Madrid tomó la pluma, que corría ligera y fervorosa hasta el punto de tener que detenerla más de una vez”. En pocs dies va enllestir l'escrit, però no va sortir a la llum fins a la primera quinzena de desembre del 47, potser –apunta Casanovas– perquè Brunelli volgué censurar el text. Si fos així, el *Pío IX* de Balmes seria un escrit quasi oficios de la Santa Seu.

Diu Casanovas que la publicació d'aquest llibre va caure com una bomba en el camp dels catòlics espanyols, i que totes les murmuracions que secretament corrien contra el Papa es van girar aleshores descaradament contra Balmes, “el cual quedó solo, amargado y herido de muerte al verse tratado como un hereje por haber defendido al Papa”.

Simultàniament, com hem vist, es plantejava a Roma amb tota virulència, i no com una qüestió meramente teòrica, el cas dels moviments nacionalistes. La diplomàcia vaticana dels temps de Gregori XVI i Lleó XIII va sacrificar el legítim patriotisme irlandès o polonès a les conveniències de les bones relacions internacionals o a les il·lusions ecumèniques. El problema es veia agreujat per la qüestió romana, és a dir, l'ocupació dels Estats Pontificis en nom de la unitat de la monarquia italiana, un problema que ha condicionat el Magisteri de l'Església i ha fet que fins fa molt poc condemnés com a irracional i anticristià el principi de les nacionalitats, o sigui, que una nació té dret a esdevenir estat. Pius IX acabaria posant aquest principi al *Syllabus* (1864), i aquesta condemna, per la inèrcia i lentitud que sol caracteritzar el capteniment de l'autoritat eclesiàstica, s'ha mantingut durant més d'un segle. Encara l'edició del 1946 del manual de filosofia aristotèlico-tomista del P. Gredt, que era el llibre de text a la majoria de seminaris i escolasticats religiosos, pretenia demostrar amb un sil·logisme que “el principi dit de la

nacionalitat no es funda en la llei natural, sinó que va contra el bé comú social”. Feia vint anys que els Pactes del Laterà, entre Pius XI i Mussolini, havien acceptat la pèrdua dels Estats Pontificis, però els seminaristes d'arreu del món encara havien d'estudiar com a doctrina oficial de l'Església que el principi de les nacionalitats era un error.

En canvi Joan Pau II, quan el 2 de juny de 1983, a Cracòvia, va beatificar Rafael Kalinowski i Albert Chmielowski, que per la seva participació en la insurrecció polonesa del 1863 havien sofert pena de mort el primer, commutada per desterrament a Sibèria, i el segon mutilació, va prescindir tranquil·lament de la doctrina dels seus predecessors sobre el principi de les nacionalitats i no sols va lloar “l'amor heroic a la pàtria” de Kalinowski i Chmielowski sinó que fins va qualificar de caritat teològica la seva insurrecció i en va fer motiu formal de la beatificació, tot citant repetidament les paraules de Joan 15,9.12-14, “ningú no té un amor més gran que el qui dona la vida pels seus germans”. És evident que si aquesta doctrina de Joan Pau II val per a uns polonesos, també ha de ser vàlida per a uns bascos o uns catalans, perquè si toca al Magisteri de l'Església predicar i explicar la virtut cristiana de la pietas o amor a la pàtria, la determinació de quina és la meua pàtria ha de sortir de mi mateix, i no hi ha cap autoritat, ni civil o eclesiàstica, que me la pugui dictar o imposar.

Però tornem al segle passat. Balmes fruïa d'un gran prestigi a Roma, sobretot a partir de la seva obra apologètica *Pío IX*. Del nacionalisme irlandès, Balmes n'havia parlat favorablement en la biografia d'O'Connell. Sobre Polònia, en *Las instituciones políticas en sus relaciones con el estado social* havia dit que els sentiments catòlics dels polonesos no tenien cap més defensa, contra el perill de la Rússia cismàtica, que la independència política. Això ho escrivia Balmes el maig de 1844, però dos anys més tard defensava les consignes de Gregori XVI als polonesos de no revoltar-se contra Rússia. Més tard, en el seu famós llibre *Pío IX*, Balmes havia al·ludit novament als casos d'Irlanda i de Polònia.

El Secretari d'Estat del Vaticà escrivia el 17 de gener del 1848 al Delegat Apostòlic a Madrid,

Brunelli, dient-li que a Roma es comentava que “el famós Balmes, espanyol, ha publicat un opuscle d’unes noranta pàgines en defensa i lloança del Sant Pare”, i demanava que li n’enviés immediatament dos exemplars. Casualment aquell mateix dia monsenyor Brunelli havia pres la iniciativa d’enviar el llibre a Roma. L’obra de Balmes no va arribar al seu destí fins al 10 de febrer. Tres mesos després, el maig d’aquell crucial 1848, el Papa Pius IX, “per a tranquil·litzar la seva consciència”, va fer arribar reservadament a Balmes, per mitjà del Delegat Apostòlic Brunelli, la següent consulta: “Es demana què cal pensar dels drets de nacionalitat i d’independència, que hom diu que són inalienables i imprescriptibles; i, suposant que s’haguessin d’admetre, quan i com s’haurien d’exercir”.

La resposta de Balmes ens hauria fet conèixer el seu veritable pensament, sense les matisacions tàctiques de quan escrivia de cara a Madrid ni la defensa sistemàtica de la política vaticana dels escrits apologètics. Però Balmes es trobava ja en un estat tan greu de la seva tuberculosi pulmonar que es va excusar de no poder prestar el servei que el Papa li demanava, i va morir la nit del 8 al 9 de juliol. El 28 d’agost, tal dia com avui que en fa dos-cents del seu naixement, hauria complert 38 anys.

POSTIL·LA

Així com dèiem ahir, Balmes, que va morir la nit del 8 al 9 de juliol del 1848, aquell 28 d’agost hauria complert 38 anys. Ja sé que no és lícit a l’historiador d’especular sobre el que hauria passat si no hagués passat allò que va passar, però no em sé estar d’intentar imaginar l’obra que ens hauria pogut deixar Balmes, particularment sobre Catalunya, si en lloc de morir quan encara no havia complert els trenta-vuit anys n’hagués viscut setanta, o almenys seixanta, o encara que només fossin cinquanta, i s’hagués acabat de convèncer que amb Espanya no hi tenim res a fer.

Els catalans estem vivint uns moments crucials, i el cas de Balmes és alligador. Molts pateixen la mateixa contradicció que va patir ell. Ja he fet notar el parer del canonge Cura i Pellicer, que deia eufe-

místicament que Balmes tenia “una mentalitat dilògica”. L’inefable Francesc Pujols, que al marge dels seus estirabots era persona intel·ligent, culta i bon coneixedor de Balmes, s’estranyava que no arribés a les últimes conseqüències de les seves afirmacions, i amb una frase de les seves va dir que quan ja té la llebre agafada amb les dues mans, la deixa anar. I el professor Carles Muñoz Espinalt, a la pregunta de per què Balmes no va arribar a fer mai manifestacions explícitament independentistes, respon lacònicament: “No va tenir prou temps”.

És evident que l’opinió pública catalana està evolucionant acceleradament cap a l’independentisme. Més ben dit: no és que siguem més independentistes que fa un any, sinó que, encara que ho érem de cor, d’una banda ho teníem per impossible, i de l’altra teníem por de dir-ho públicament. Tinguem present que els segles de dura repressió han creat en nosaltres una síndrome de gos apallissat. L’efecte principal de la consulta sobiranista d’Arenys de Munt i les altres que l’han seguida, més encara que l’elevat percentatge de vots afirmatius, és que han fet perdre la por de proclamar-se independentista. En el fons tots ho érem, però no sabíem que molts altres també ho són. És com el vestit nou de l'emperador: tot de cop ens hem adonat que, a Catalunya, Espanya desfila en calçotets

REVISTA RELLEU

RELLEU VOL DIR EL GRUIX QUE TÉ UNA
COSA, I EL FET QUE UNS SEGUEIXIN LA
TASCA FETA PELS ALTRES

—
EUROPA ÉS EL MARC DE LA NOSTRA NACIÓ
DE CIUTADANS I CIUTADANES LLIURES

—
LLENGUA CATALANA, VOLEM LA PLENITUD
NACIONAL DELS PAÏSOS DE
LLENGUA CATALANA

—
LA NOSTRA REALITAT HA DE SER SERVIDA
MÉS QUE ELS NOSTRES NEGUITS

—
ESTUDI I TEMPS PER A ORIENTAR EL SENTIT
DE LES NOSTRES ACCIONS

—
UNITAT BÀSICA DE TOTS ELS CIUTADANS
CADA COP QUE FA FALTA

Si ja estàs subscrit/a a la revista RELLEU, pots
subscriure-hi un amic o amiga. Si reps la revista
i encara no hi estàs subscrit, en aquest número
trobaràs una butlleta per fer-ho. (pàg. 27)

C/Aragó 287 3r 2a B 08009 Barcelona
Tel.: 93 488 09 00 Fax: 93 215 87 68

**LA MISSIÓ
DE L'ARTISTA**
A PROPÒSIT DE LA PEL·LÍCULA
ANDRÉI RUBLEV
D'ANDRÉI TARKOVSKI

JOSEP HEREU

*Professor de Filosofia, Diplomàt en Història de les Ciències
i Doctor en Teologia*

L'experiència de Rublev ens mostra
que l'art neix justament enmig
de circumstàncies adverses on l'artista
ha de provar la seva capacitat
de fidelitat a l'ideal.

Andréi Rublev, un clàssic del cinema, és sens dubte una de les millors pel·lícules que ha produït el setè art. Tot i que el rodatge va finalitzar el maig de 1966 –s’havia iniciat la primavera del 1964–, no fou fins a finals de 1971, cinc anys després, que el Comitè Artístic de Mosfilm va autoritzar la distribució internacional de la pel·lícula. Presentada a diversos festivals europeus de cinema, encara que fora de concurs oficial, la pel·lícula fou projectada abans a l’estranger que en el propi país. A l’URSS, tot i no ser anunciada en cap mitjà oficial, va tenir una acollida excepcional arreu on es va estrenar, cosa gens sorprenent, d’altra banda, en un país que té una llarga tradició cinematogràfica i és bon coneixedor del cinema d’autor, com és el cinema d’Andréi Tarkovski.

Andréi Rublev és el personatge central de la pel·lícula, però no es tracta de cap film biogràfic sobre el genial pintor d’icones, sinó que l’objectiu de Tarkovski és parlar del rol de l’artista i de l’art en la configuració de la societat, en aquest cas de la Rússia del segle XV. Tarkovski està interessat a mostrar que l’art de Rublev és inseparable del seu itinerari vital, a diferència d’altres concepcions com la representada per Teòfanes el Grec. Per a Tarkovski, Rublev és el paradigma de l’artista que acaba transformant la societat amb el seu art.

La pel·lícula, filmada en blanc i negre –excepte les escenes finals en què se’ns mostren les principals icones de Rublev en color– està constituïda per un mosaic d’episodis que, sense tenir la pretensió de ser una reconstrucció històrica en sentit estricte, és fidel a la història. Tarkovski ha escollit moments significatius de la història personal de Rublev i de la història del poble rus per mostrar que la genialitat de Rublev va consistir a saber plasmar en la seva pintura la vida i les inquietuds del poble rus de la seva època.

La primera versió d’*Andréi Rublev* tenia una durada de tres hores i vint minuts. Tarkovski va accedir a retallar fragments d’algunes escenes, de manera que la versió final té una durada de tres hores. La idea inicial de Tarkovski, tanmateix, era realitzar un film molt més llarg, donant més relleu a la vida de Rublev a l’interior del monestir en la part inicial

de la pel·lícula; un projecte que va ser desestimat i mai no es va dur a terme.

ELS PRINCIPALS EPISODIS DE LA PEL·LÍCULA

La pel·lícula comença amb l’escena, ambientada al segle XV, d’un home que s’atreveix a volar i que acaba víctima del seu intent. L’indret escollit, l’església de la Intercessió de Nerl, és altament significatiu, comenta R. Llano. Situada al costat d’un petit llac, en un indret senzill i bellíssim, a dos kilòmetres de Vladímir, fou construïda per ordre del príncep Andrea Bogolubski, anomenat Izaslav, en memòria del seu fill que havia mort en una campanya militar a mitjan segle XII. A la part superior del temple s’hi poden observar unes màscares femenines sofrents i l’escena del rei David tocant el seu llaüt, una crida simbòlica a la unitat i a l’amor que el príncep Izaslav enviava a la terra russa. El mateix missatge que transmetrà, dos segles després, la icona més important de Rublev, la Trinitat. Tant l’audàcia de l’home que intenta volar com l’audàcia de la creació artística, segons Tarkovski, exigeixen l’entrega total de si mateix. I l’art de Rublev és una mostra d’aquest paradigma, perquè la veritable creació sempre s’assoleix quan l’artista s’ha identificat totalment amb la seva obra.

El propòsit de Tarkovski en les escenes inicials de la pel·lícula consisteix a mostrar el contrast de la vida de Rublev dintre i fora del monestir. Rublev, instruït per la doctrina de Sergi de Radónez, ha après moltes coses en el monestir, però desconeix el que realment passa en la vida dels seus conciutadans. L’ideal al que fou instruït ha de ser contrastat amb les experiències que li tocarà viure per ser, al final del seu itinerari, retrobat i transformat en plenitud. Serà en l’experiència fora del monestir on prendrà consciència de les necessitats, les virtuts i les limitacions dels seus contemporanis. El seu treball creatiu es veurà cada vegada més condicionat per aquestes troballes.

Les primeres experiències fora del monestir deixen un mal regust en l’ànima de Rublev. Anant cap a Moscou Kyril, Daniil i Rublev –els tres monjos– es veuen obligats a entrar en una isba per aixoplugar

gar-se de la tempesta. Allà s'hi troben un home de mitjana edat que canta i balla, marcant el ritme amb una pandereta. És un *skomorokh*, un xerraire que es guanya la vida amb l'únic espectacle que els camperols són capaços d'admirar. Rublev s'adona que la gent és simple i que s'entreté amb espectacles vulgars, però al mateix temps ha captat la bellesa d'alguns d'aquells homes i dones. Un regust contradictori que serà constant al llarg de la seva experiència vital.

Resseguint l'itinerari imaginari que ens proposa Tarkovski, Rublev es troba amb l'episodi anomenat "La festa". Aquí coneixerà una faceta de la vida del poble de la qual mai no n'havia sentit parlar al monestir: la persistència dels cultes pagans i de la superstició entre els cristians russos. Rublev entra en contacte amb una religiositat "popular" que la religió institucionalitzada havia oblidat. Les interpretacions d'aquest episodi per part dels crítics han estat múltiples i variades, però el cert és que, després de l'experiència, alguna cosa ha canviat en la ment de Rublev: ha après la virtut de la tolerància enfront de la imposició d'una creença per mitjà de la violència. Rublev, que voldria ajudar el poble en la seva espiritualitat, s'adona que no parla el seu llenguatge.

La primera part de la pel·lícula conclou amb el un episodi revelador: Rublev decideix finalment no pintar el Judici Universal de la catedral Uspenski perquè no vol pintar res que atemoreixi la gent. Ell estima la vida i té dubtes sobre el camí que ha de seguir en el seu treball. No sap si ha de transitar els camins de la tradició –com Teòfanes el Grec–, satisfent prínceps i eclesiàstics que demanen un Judici Final capaç d'atemorir el poble i recordar-li els seus pecats; o si, al contrari, ha de respondre a les necessitats d'aquest poble sofrent i crear per a ell un art que doni resposta a les seves necessitats humanes i

espirituals marcades pel seu peculiar destí històric.

Tarkovski se serveix de la figura de Kyril per parlar el paper de la ciència en l'adquisició i l'exercici de l'art. Es tracta d'un problema estètic que es remunta a l'estètica alemanya romàntica, a la ciència del Renaixement i a un problema general que la filosofia, ja a Atenes, es va plantejar quan utilitzava el concepte d'epistémè poetiké –ciència productiva o poètica. Podríem plantejar la pregunta de la manera següent: existeix una ciència de la pintura que ens faci capaços de pintar millors

quadres? El que separa els artesans o *technites* dels artistes és, precisament aquesta ciència, segons Aristòtil. La problemàtica, represa pels artistes del Renaixement, va donar lloc a llibres científics com el *De la pintura* d'Alberti o el tractat *De la pintura* de Leonardo. Per a aquest contemporani de Rublev, elevar la pintura al rang de la ciència significava atorgar dignitat d'art liberal a la pintura, que fins aleshores havia estat considerada només una art mecànica. Per als romàntics i per a

Kant, en canvi, el geni, no només no és capaç d'ensenyar a ningú el seu art, sinó que ni tan sols ell és capaç d'explicar-se a si mateix com treballa. El diàleg entre Kyril i Teòfanes és altament il·lustrador. Kyril, revestit d'una falsa espiritualitat, creu que a la pintura de Rublev li falta temor de Déu, senzillesa... Hi ha relació entre la bondat moral i la creació artística?, es pregunta Tarkovski. Al final de la pel·lícula trobarem la resposta.

En la segona part del film destaca, de manera impactant, el setge de Vladímir. Els prínceps russos, que havien fet aliances amb els tàrtars, lluiten entre ells per consolidar el seu poder. Els russos, tot i saber que els tàrtars eren superiors, s'hi van oposar aferrissadament per tal de salvar la civilització occidental. Aquesta és la particular passió del poble rus que ens vol mostrar Tarkovski, al mateix

temps que una de les experiències més doloroses del pelegrinatge d'Andréi Rublev. Hi ha un clar paral·lisme entre aquesta particular passió de Crist i la dels Evangelis. La mateixa distància que trobem entre els personatges de l'Evangelí i el poble a l'època de Jesús la trobem en la pel·lícula de Tarkovski: Crist carregant la seva creu i dirigint-se al Calvari sense que ningú interrompi les seves activitats quotidianes per prestar-li atenció. Les dones i els deixebles més propers el segueixen de prop, però la seva compassió es perd enmig de la indiferència d'aquells amb els quals Crist es troba a l'hora decisiva. La Passió de Crist segons Tarkovski ara té lloc a Rússia, indicant la proximitat o identitat del poble rus amb Crist.

Finalitzat l'episodi del setge de Vladímir, retorna a escena la figura de Teòfanès. L'esperit del pintor grec, ja mort, s'apareix a Rublev enmig de les runes de la catedral. Amdós mantenen un diàleg imaginari enfront de l'iconostasi —una peça essencial en l'arquitectura religiosa russa— acabat de destruir pels invasors tàrtars. El diàleg contraposa la concepció de l'art que tenen un i altre. L'obra de Teòfanès és un mirall del món que l'envolta. Per a Teòfanès, els desastres de la seva època el porten a pensar que els homes són malvats i cruels i que, com a tals, mereixen el càstig després de la mort, després del Judici Final, perquè ell veia en l'home l'encarnació del vici i del pecat, i en Déu el principi del càstig i la venjança. Rublev, en canvi, situa en primer lloc l'home: busca el principi diví que hi ha en ell, considera l'home una cabanya on Déu hi fa estança. Rublev, tanmateix, només aconseguirà superar la concepció de l'home que tenia Teòfanès enmig d'una gran tribulació interior i exterior. Mentre no trobi respostes que s'ajustin amb allò que la realitat històrica li exigeix —les respostes tradicionals les considera insuficients— es mostra reaci a crear.

Rublev fa vot de no tornar a pintar i guarda silenci. Tarkovski interpreta així l'estrany període d'inactivitat que es registra en la biografia de Rublev, històricament inactiu durant molts anys a partir de 1412. Si els episodis anteriors ens mostren “les estacions tràgiques en el desenvolupament de la sensibilitat, la moral i la capacitat creadora de Rublev”, escriu Jaeggi, l'episodi intítulat “El silenci” ens presenta un Rublev derrotat. No val la pena seguir creant, pensa Rublev. Qui necessita el seu art? Un poble ignorant i supersticiós com el rus, avesat a l'alcohol i amic d'entreteniments vulgars? L'Església per atemorir els cristians? Els prínceps que ignoren el poble o l'entreguen a l'enemic? Arreu on mira només hi veu lletjor, egoisme, mal, violència, extorsions, guerra, destrucció. Quina necessitat té un món com aquest d'art, de bondat o de bellesa? I tanmateix, l'experiència de Rublev ens mostra que l'art neix justament enmig de circumstàncies adverses on l'artista ha de provar la seva capacitat de fidelitat a l'ideal. La més clara expressió de la genialitat de Rublev consisteix precisament en què manté la seva concepció fins al final, fins a les últimes conseqüències, enmig de les circumstàncies més difícils.

L'episodi de “La campana” donarà resposta a aquestes preguntes. Com ha afirmat Morandini, “La campana” és una de les pàgines més belles que ha escrit el cinema sobre l'èpica del treball humà. Es tracta, assenyala Claudio Sorigi, “d'una llarga balada medieval sobre el treball comunitari. La fosa de la campana, com la construcció d'una catedral, mostren el sentit de la participació popular i espontània i assoleixen en aquest episodi moments de gran lirisme coral, polifònic i solemne”. Les campanes eren, en efecte, un element fonamental del paisatge de l'antiga Rússia. Al captard, el seu ressò es feia sentir arreu. La creació de la campana, que Rublev

ha anat seguint de manera silenciosa però de prop, el fan passar de la desesperança a un entusiasme gai- rebé juvenil pel seu treball. Ell i Boríska –que ha dirigit tot el procés de fosa– portaran alegria i bellesa a tots els racons de Rússia: construiran campanes en les seves esglésies i ompliran de llum i d’esperança els seus iconostasis. Al final d’aquest impressionant episodi, infinitat de campanes s’afegeixen al so de la campana construïda per Boríska. Tots s’abracen, excepte Boríska que, destroçat, abandona el centre de l’escena i cau a terra plorant. Rublev, que l’ha seguit, s’hi apropa i l’abraça. Boríska li confessa que ha mentit, que el seu pare mai no li havia revelat el secret de la fosa. Però Rublev el calma i l’anima perquè, al final, tot ha sortit bé. D’ara endavant, li diu Rublev, tu fondràs campanes i jo pintaré. Ja veuràs quina alegria i quina festa hi haurà entre els homes!

La genialitat de Rublev troba el seu símbol en Boríska que és, d’alguna manera, el seu doble. Molts crítics han reconegut l’explícita vinculació que Tarkovski establia entre l’art –de fondre campanes o de pintar icones– i el poble, del que procedeix Boríska. Enfront de Rublev, Boríska mostra una llibertat superior a la del silenci: la llibertat d’una creació que brolla de l’experiència del poble. L’artista, per Tarkovski, ha de passejar humilment pel seu país i viure “entre la gent”, i l’art ha d’ajudar la gent a viure i a alegrar-se amb la vida. Com diu Savio, “la consolació de l’art és una forma de servei que l’home presta a l’home”.

“A *Andréi Rublev*, sostè Wierzewski, Tarkovski s’ha plantejat la transcendental qüestió de la responsabilitat de l’artista enfront dels seus contemporanis, de la manera com els pot ajudar a suportar les dificultats de la vida i a afrontar el futur amb més confiança(...). Ell mateix té un concepte extremadament elevat de la missió de l’artista. Per això *Andréi Rublev* es pot considerar, en últim extrem, com una exposició de la seva concepció de la missió de l’art en els nostres dies”. En aquest mateix sentit, observa Yuri Nazarov, a *Andréi Rublev* hi ha un profund sentit patriòtic. Rublev “fou una de les primeres mostres de la resurrecció de l’esperit rus: el jou tàrtar no va poder acabar amb la rica herència cultural de la nació russa”. Tarkovski volia posar de

relleu la potencial energia creadora del poble rus, de la seva confiança en el futur, del seu tradicional optimisme històric en aquell canvi de segle en què la nació russa es trobava a cavall entre Occident i el “bàrbar” Orient, al marge del procés històric que ocupava aleshores a Europa el Renaixement.

L’última part de la pel·lícula ens mostra les obres més importants de Rublev: Crist a la glòria i, sobretot, la icona de la Trinitat. Dos-cents cinquanta metres de pel·lícula en color durant els quals la càmera va enregistrant, en tots els seus detalls, les formes creades per l’artista. Si la claredat de l’obra

Una nació no pot viure sense aspiracions espirituals superiors. Quan la cultura i els criteris espirituals desapareixen, la societat es torna salvatge.

de Rublev prové d’una visió harmònica i equilibrada del món, sabem també que aquesta visió li ha costat grans esforços. Ha estat en el sofriment, viscut al costat de la gent del seu poble, on ha trobat les forces, el sentit i la perspectiva de la seva activitat artística. Si no hauria estat fecundat per les dificultats, Rublev no hagués donat fruit. Els seus sofriments es transfiguren en l’alegria de tornar a tenir fe, en el goig de reprendre la creació artística inspirada en les seves primeres conviccions. Al començament, totes les creences de Rublev són purament intel·lectuals. Havia après l’axioma fonamental de l’amor, la comunitat i la fraternitat. Aquest era l’ideal que li van ensenyar al monestir, el nucli de la doctrina del fundador, Sergi de Radónev. Rublev va marxar d’allà coneixent aquesta doctrina, però sense saber com posar-la en pràctica. Només després d’haver passat pels cercles del sofriment, juntament amb els de la seva gent; només després d’haver perdut la

seva fe en una idea del bé que no es compadeix de la realitat, Rublev pot tornar al punt de partida: a la idea de l'amor, del bé, de la fraternitat.

El destí de Rublev estava ple de temptacions, d'invitacions a abandonar el treball, però ell mai no va perdre el control sobre el seu ideal. Al final ell creu encara més en aquest ideal, en el principi de l'amor i de la unió entre els homes, però hi creu perquè ha sofert i n'ha reconegut la necessitat al costat del poble. A partir d'aquest moment, al final de la pel·lícula, el seu ideal es converteix en quelcom indestructible que res ni ningú no li podrà prendre. El seu art xoca frontalment amb l'ambient històric que li va tocar viure: una època inquieta i violenta, que per força havia d'haver destruït l'harmonia espiritual de l'artista. Ell, en canvi, manifesta una admirable tendència a la pau, a la sensació d'un món íntegre i harmònic, perfecte, que es deixa sentir intensament en la seva obra i que no és altra cosa que l'expressió del seu ideal moral. Rublev no només va reflectir les idees dels seus contemporanis sinó que, després d'haver-les assumit com a experiència pròpia, les va transformar profundament, les va acceptar en el seu esperit i les va reelaborar, retornant-les als seus contemporanis plenes de perfecció. Aquest procés de maduració i de perfeccionament de l'ideal del pintor era el que més interessava Tarkovski i el que el va impulsar a analitzar el talent de Rublev.

Al final de la pel·lícula, la imatge de les pintures de Rublev es dissol enmig dels trons i la tempesta. El film acaba amb l'escena d'uns cavalls –símbol de la vida– sota la pluja. Tarkovski ha volgut subratllar, amb aquesta imatge, que la font de tot l'art de Rublev és la vida. Peregrinant per la Rússia del segle XV, Rublev troba amics i desconeguts, coneix homes rics i captaires, violència, crueltat i mort; però sap veure també la bellesa de la vida en la naturalesa i en els homes, que constitueix al final l'única inspiració de la seva obra.

LA MISSIÓ DE L'ARTISTA

L'objectiu principal de la pel·lícula de Tarkovski consisteix a mostrar, a través de la vida de Rublev,

el que podríem anomenar la seva “consciència d'artista”, un procés que no és equivalent a la capacitat tècnica. Ser artista és, per a Tarkovski, aprendre a servir la societat, arribar a ser la consciència de la gent, especialment quan la pàtria sofreix proves tràgiques, dificultats materials i morals. L'estètica soviètica de començaments dels anys seixanta havia discutit en profunditat el concepte d'art i d'ideal estètic. En un assaig contemporani del film de Tarkovski, *L'ideal estètic com a categoria de l'estètica marxista-leninista* (1965), el filòsof soviètic V. Murian parlava d'aquest ideal com a d'“un prototipus concret-sensible de la perfecció possible de la persona i de la societat que, a més, conté en si la via per a assolir aquesta harmonia”. És justament en aquest sentit que Tarkovski va interpretar la icona de la Trinitat en relació amb el temps històric que va viure Rublev: com a representació de l'ideal d'harmonia individual i social a què els seus contemporanis aspiraven, i que d'alguna manera la icona va començar a realitzar en les seves vides i a fer-lo present en la història. Rublev intueix la necessitat de canvi històric, en comprèn la profunditat i l'expressa amb tota claredat en la seva pintura.

Tanmateix l'artista no pot expressar aquest ideal moral del seu temps si no palpa totes les nafres de la societat, si ell mateix no sofreix i experimenta totes les seves malalties. Si l'obra de Rublev manifesta l'esperança i els anhels de tot el poble, és en definitiva perquè ha nascut del contacte amb la societat, del coneixement directe dels seus defectes i mancances. L'artista no pot plasmar caràcters i relacions entre els homes si no provenen de la seva experiència, la mateixa que comparteix amb els seus contemporanis. No n'hi ha prou, per tant, que l'artista sigui un home de talent; fa falta també que es transformi en vox populi, en servidor del poble i de la societat a què pertany; només així arribarà a ser un veritable geni. Aquest és el sentit de la contraposició entre Rublev i Teòfan en el film de Tarkovski.

Tarkovski ens mostra el primer pintor d'icones que reconduïx l'art cap a la misericòrdia, proclamant que era innecessari atemorir la gent o menysprear el poble. “A la idea de la justícia absoluta –comenta Alpátov–, al sentiment de la impotència

i del pecat, Rublev hi oposa l'esperança dels homes en la misericòrdia divina, l'entusiasme dels benaurats aspirant a la felicitat eterna, la bellesa terrestre de l'home, l'encant i la joventut. En els seus frescos, els turments dels condemnats amb prou feines són perceptibles. L'atenció principal de Rublev es concentra en els benaurats que avancen vers el Paradís, en espera de la beatitud celestial". Les seves figures ens sedueixen per una expressió d'excel·lent bonat, com la mirada benivolent sobre els homes del Salvador de Zvenigorod. La lluminositat dels seus colors és l'equivalent pictòric de la tendresa representada en els rostres, una lluminositat que mai fou assolida, abans d'ell, ni a Rússia ni a Bizanci. Sabem, a més, que l'obra de Rublev es va imposar a la del seu mestre Teòfanos el Grec, i la seva icona de la Trinitat es va convertir en norma de totes les representacions futures, distanciant-se de les formes creades pel mateix Teòfanos i per la tradició bizantina.

Tarkovski estava d'acord amb Dovzhenko que la creació de l'artista es consuma en un *ethos* d'afirmació de la vida. Si la creació no és portadora de l'impuls de la fe i de l'esperança, si no expressa plena confiança en el futur i encarna el sentiment de grandesa espiritual, no és vertadera creació. Bellesa és, per Dovzhenko, la unió amorosa de tots els fenòmens, la victòria del bé sobre el mal, de l'alegria i la força. Tarkovski considerava, parodiant Dovzhenko, que a la gent no se la pot elevar amb paraules boniques o amb mentides, sinó només amb la veritat. Una nació, afirmava Tarkovski, no pot viure sense aspiracions espirituals superiors. Quan la cultura i els criteris espirituals desapareixen, la societat es torna salvatge. En altres termes, el repudi de l'espiritual només pot generar monstres.

intenció inicial d'intitular el seu film *La Passió segons Andréi*.

B. JAEGGI, *Basler Zeitung* (18.02.1978), citat per R. LLANO, o.c., p. 252.

M. MORANDINI, *Il Giorno* (31.10.1975), citat per R. LLANO, o.c., p. 260.

C. SORGI, "Rivista del Cinematografo III-IV" (1976), p. 148, citat per R. LLANO, o.c., p. 260.

F. SAVIO, *Cinema e cinema I-III* (1975) n° 2, citat per R. LLANO, o.c., p. 266.

W. WIERZEWSKI, *Young [Jeune Cinema and Theatre (Praga) III* (1973), pp. 30ss., citat per R. LLANO, o.c., p. 266.

Y. NAZAROV, dins Marina Tarkovskaia (ed.), 1990, p. 107, citat per R. LLANO, o.c., p. 266.

R. LLANO, o.c., p. 269.

Citat a A. PLEBE, *Una reconsideración de la estética soviética* (Roma 1969; Mèxic, FCE, 1981, p. 140. Citat per R. LLANO, o.c., p. 269s.

M.V. ALPÁTOV, *Tesoros del arte ruso*, 1967, pp. 105ss, citat per R. LLANO, o.c., p. 245ss.

A. DOVZHENKO, "Notebook" entrada del 03.08.1945, dins *The Poet as Filmmaker*, 1973, p.114, citat per R. LLANO, o.c., p. 272.

Vegeu R. LLANO, o.c., p. 295.

BIBLIOGRAFIA:

Rafael LLANO, *Andréi Tarkovski: Vida y obra* (vol. 1), Ediciones de la Filmoteca. Generalitat Valenciana (València 2002), p. 208.

Vegeu R. LLANO, o.c., pp. 224ss.

Vegeu R. LLANO, o.c., p. 234. Sabem que Tarkovski tenia la

FUNDACIÓ RELLEU

☞ NOU WEB ☞

WWW.RELLEU.CAT

La Fundació Relleu, amb la voluntat de difondre al màxim nombre possible de persones la tasca que realitza, posa en marxa un nou disseny del seu lloc web. Hi podreu trobar de forma íntegra tots els continguts de la revista que es publica trimestralment. També s'hi aniran afegint els continguts de números anteriors, de forma que podran ser cercats i consultats centenars d'articles. La versió impresa de la revista continuarà existint, però reservada només als subscriptors per un preu de 32€ a l'any.

En aquesta nova web també trobareu el catàleg dels llibres publicats per Barcelonesa d'Edicions, amb la possibilitat de comprar els exemplars que vulgueu, així com informació i continguts dels cursos d'estiu que se celebren anualment.

Si voleu que us informem puntualment de totes les novetats podeu deixar-nos el vostre correu electrònic en el formulari que trobareu enllaçat des de la pàgina principal, o bé escrivint-nos a *relleu@relleu.cat*

ENTREVISTA

ENTREVISTA A ANTONI PUIGVERD

JORDI DE NADAL

Entrevistem Antoni Puigverd (La Bisbal d'Empordà, 1954), a la seu de la Fundació Relleu, una tarda de novembre. Escriptor i periodista d'opinió, està una mica sorprès que l'hàgim escollit. Però no cal ni que li fem una pregunta introductòria perquè ja comenci a parlar.

La primera idea que voldria que sortís és que jo no sóc un pensador, ni un ideòleg. El que passa és que sóc una persona que, per generació, em toca el compromís polític-social del final del franquisme. De fet, m'hi van portar, encara que érem una minoria, perquè la majoria de la societat estava molt ben acomodada en el franquisme. I la meua vocació és literària: jo sóc poeta. Però des de ben jove, quan ja vaig deixar la meua militància activa (amb les primeres eleccions), retorno a la política des de l'escriptura diària, sobretot des que vaig entrar a *El Punt*. Així, he fet tot un itinerari de reflexió en veu alta que és el mateix itinerari que podria haver fet qualsevol persona de la meua generació: les meves característiques ideològiques són una formació catòlica, un compromís cristià inicial que deriva cap a l'esquerra i, a la vegada, un profund llegat catalanista, cultural sobretot. És a partir d'aquesta identitat intel·lectual que vaig començar a escriure –una identitat heretada, obtinguda inconscientment com a membre d'una generació. Hi ha, però, una diferència amb la resta: bé perquè ja es dediquin a la política i aleshores ja responen a uns plantejaments molt determinats, bé perquè es dediquen a les seves professions i no s'ocupen de sistematitzar el seu pensament, jo sí que m'hi he vist obligat, per obligació de l'escriptura. De fet, ja porto vint-i-cinc o més anys escrivint regularment en diaris. Per tant, jo no sóc tan diferent de la gent de la meua generació, simplement m'he anat convertint en una persona que sistematiza les seves opinions. Però no fins al punt de convertir-me en un assagista o pensador. Jo tinc un gran respecte per la gent que arriba a aquest nivell. Si tingués més temps (el periodisme no et deixa fer res més), faria novel·la i faria poesia. No les tinc abandonades, però sí entre parèntesis.

Tampoc sóc el típic comentarista de premsa, aquell que té un interès a defensar. Això és el més trist del comentarisme de premsa: ser un periodista de trinxera, que va a favor d'aquests i en contra dels altres. És molt habitual a la premsa. Tot i que una època de la meua vida sí que ho vaig fer, perquè d'alguna manera, la meua posició ideològica, hereva del meu compromís polític, encara em pesava. Però a mesura que he anat sistematitzant el

meu pensament, he anat abandonant aquest estil, perquè m'adono que el que espera el lector no és que jo defensi la meua trinxera, sinó que jo sigui honest amb la meua reflexió. Cada cop més m'ha anat repugnant aquesta visió partidista i, en aquest procés, he anat construint la meua visió personal –sense mai arribar a la força i l'ordre d'un pensament estructurat.

AQUEST ANAR A LES TRINXERES, DIRIES QUE ÉS UN MAL GENERALITZAT?

Sí. Una de les fórmules que he encunyat, i de què em sento més satisfet, és la de “feudalisme democràtic”. Crec que no és privatiu de Catalunya, sinó que s'estén per totes les societats mediterrànies i, potser, es deu a un substrat catòlic. “Feudalisme democràtic” vol dir que hi ha un senyor i una àrea que respon a aquest senyor: el periodista, el funcionari, el seguidor, fins i tot algun empresari. La seva obligació és defensar el senyor a totes, sempre. A canvi el senyor et protegeix i et dona possibilitats. Això funciona en tots els camps. Per sort hi ha gent que no necessita aquest poder polític i en pot prescindir, potser són la gent més anònima. Però en el món de la funció pública, en el món financer, el món dels que necessiten l'ajut financer, el sistema funciona. I funciona sobretot en els mitjans de comunicació, i molt especialment amb els tertulians. Tradicionalment, les tertúlies es reparteixen segons els partits, encara que la persona concreta en qüestió no tingui carnet –però hi van en representació. Me'n vaig començar adonar realment amb la tertúlia d'en Josep Cuní de quan estava a Ona Catalana. Un dia vaig haver de dir expressament que jo no hi anava en nom de ningú, sinó de mi mateix. I crec que arran d'això, vaig influir positivament en en Cuní, que amb el temps va decidir que a les seves tertúlies no hi vindria cap polític en actiu, sinó més aviat jubilats i per tant més lliures. En aquest sentit, en Cuní va influenciar en d'altres tertúlies. Però el tertulià “testaferro” encara persisteix.

En el meu cas personal, tothom esperava això de mi respecte a en Maragall, tant per la nostra amistat

(que és de veritat) com pel fet que vaig teoritzar que Catalunya necessitava un canvi. Però ja amb el primer govern va quedar clar que no seria així. Vaig ser un dels més crítics, sempre això sí amb el meu estil: suau, enraonat i mai destructiu. De fet, ens vam trobar gent que va trucar a *La Vanguardia* per dir “que quedi clar que aquest no és nostre!”.

Però el mal ja està fet i, en general, no es creu que hi hagi ningú amb pensament propi. Es veu sobretot a Internet, on la gent es deixar anar gràcies a l'anonimat: a mi abans em deien que em pagaven els socialistes, ara en canvi diuen que són els catòlics. Des del món de l'opinió, hem donat molt peu a creure que tenim senyor i jo mateix no puc deixar de pensar-ho respecte a algú altre. En tot cas, pensar per si mateix no vol dir renunciar a la radicalitat. Cal tenir el propi coratge. També haig de reconèixer que després de segons quin enfrontament, et quedés pensant “i ara, què passarà?”. Amb tot, jo he notat una progressió de respecte envers a mi mateix, però ho atribueixo fonamentalment al fet d'estar a *La Vanguardia*, que no deixa de ser el diari de més relleu i de més força, i que m'avalua.

En resum, sempre he volgut ser jo, una missió que mai no s'acaba d'acomplir, perquè és impossible ser totalment un mateix. No és que sigui independent de la política, en el sentit d'odiar-la. Al contrari, crec en la política. Però el fet de donar la pròpia opinió, en públic, ha de servir per fer pensar, tant als altres com a un mateix, des de la llibertat. Repetir tòpics, consignes, argumentaris, no és el meu camí. El que busco és estructurar un pensament que em satisfaci a mi mateix i que em doni sentit a mi mateix. Això porta també a un intent de provocar el pensament dels altres (sense cap pretensió de magisteri) i, finalment, de buscar altres cares de la reflexió, que el periodisme més immediat normalment no té en compte.

Això està clar en els casos que s'exigeix el que anomeno justícia emocional, tant davant d'assassinats horribles, quan es reclama la pena de mort, com en casos de gran impacte social, com el “cas Palau”, quan s'exclamen també per a un càstig ràpid i exemplar. En aquest cas concret, jo vaig demanar que es respectés el jutge i que se'l deixés treballar tranquil·lament. A contracorrent, perquè el que ara es vol

trobar és un boc expiatori, sigui un tècnic de l'Ajuntament o qualsevol dels imputats. Es busca una regeneració en fals, quan de fet el problema és molt més de fons. Bé, aquest és un exemple del meu paper, que no és que sigui important, però ja que el faig, l'intento fer bé, sense deixar-me endur per l'onada.

Un altre cas va ser el del segon tripartit. Un altre cop, per la meua proximitat a l'esquerra, tothom esperava una determinada posició. Doncs la veritat és que vaig ser el primer que hi vaig escriure en contra, amb una article que es titulava “Que error, que immenso error”. El vaig enviar hores després de que se sabés l'acord i va entrar pels pèls, de manera que també va haver-hi un punt de sort —encara que la il·lustració que el va acompanyar al final no hi tenia cap relació. I aleshores em va passar una cosa molt curiosa: un personatge de molt relleu dins del periodisme català em va felicitar per la meua valentia... perquè “ningú no havia dit res encara”.

QUI ÉS AQUEST “NINGÚ”?

Hi ha dos corrents, que quan es troben, formen una força absolutament insuportable —en el sentit que no s'hi pot anar en contra. Un corrent, molt dominant, és el progressisme català. L'altre és el catalanisme, sobretot d'accent nacional (jo encara sóc dels vells que distingeix entre catalanisme i nacionalisme català). Quan s'han enfrontat entre ells, han arribat a formes de maniqueisme fins i tot entranyables, de tan simples: Barcelona versus comarques o CCCB contra Institució de les Lletres Catalanes, Max Cahner contra Félix de Azúa. Però quan coincideixen (com passa amb el tema de la religió) creen un magma tan potent, que es necessita una gran voluntat de llibertat —que és precisament el que he heretat de la meua generació. Hi ha una tendència clara a l'ideologisme. Per reprendre el tema de la religió: per una banda hi ha el món de les esquerres, amb la seva obligació de ser laic, perquè el que és modern és el laïcisme —un pensament de segle XX o més aviat del XIX; ara hi ha molts científics que tenen una visió de la religió completament compatible amb el progrés científic. De l'altra banda, la cata-

lanista, pot haver-hi una sensibilitat més o menys propera al fet religiós, però amb un obstacle insalvable: el papat, al qual se'l critica sistemàticament, per poc català i per poc avançat. Així es dona aquest fenomen tan sorprenent i propi de Catalunya: quan encara tenim tanta feina a sobreviure, et descuides i ja estem donant lliçons al món de com ha de funcionar. És tan desmesurat, perquè aquí encara tenim les coses tan pengim-penjam!

HI HA DONCS UNA CERTA PREVENCIÓ A DEIXAR-SE INTERPEL·LAR PER LA REALITAT?

Exacte. Aquesta és una de les coses més impressionants de Catalunya: el fet que es prescindeix de la realitat. T'ho trobes cada dia. A mi em va passar fa poc, quan participava a la tertúlia del [Manel] Fuentes a Catalunya Ràdio. Parlàvem dels sindicats. Jo vaig reconèixer el seu paper històric; per exemple, vaig dir que sense el repartiment de la riquesa que van provocar, no hauríem conegut la fase de

DELS TEUS ARTICLES, DEFENSES QUE LA GRAN ARMA DE CATALUNYA NO ÉS LA FORÇA, SINÓ L'ASTÚCIA. NO ÉS MOLT DUR HAVER-HO D'ACCEPTAR?

Sí, això té una gran dificultat de relat. Aquí haig de reconèixer que les dificultats, respecte al meu paper, són menys que les que tingui el polític. L'afirmació sobre l'astúcia ve de Montaigne i passa per Pla. Pla (parlant de l'individu, no del país) diu que les dues úniques possibilitats que té l'individu de practicar el lliure arbitri és o bé la força o bé l'astúcia. Catalunya, de força, no en té, per tant, ha de practicar l'astúcia. Si planteja les batalles en clau de força, segur que perd. Ho hem vist amb tota l'aventura de l'Estatut, per la qual estic molt trist, però també en tinc la consciència molt tranquil·la –si és que això m'ha de servir de res. Jo fa cinc anys que he estat dient que passaria el que ha passat. No és que ho profetitzés, sinó és que era obvi. Qui s'arma per defensar-se sense tenir garantida al cent per cent la defensa, de fet crida l'enemic que vingui a derrotar-lo. Nosaltres només havíem d'anar a l'aventura de l'Estatut si es-

“En tots els àmbits: en l'economia, en la cultura, ens cal estar a Europa. Europa és l'única esperança en el món d'una governança global, la qual els problemes globals actuals fan veure que és tan necessària.”

capitalisme de consum que hem viscut. Però vaig acabar defensant que el que calia ara era productivitat màxima i que els sindicats deixessin de fomentar coses com l'absentisme laboral. La resposta d'un dels oients que va trucar va ser que “la societat hauria de garantir” ara no recordo quina cosa. És aquest “hauria de garantir”, que entre nosaltres se sent contínuament, on hi ha el problema: creure que hem de tenir assegurat el manà, la solució.

POT SER QUE AQUESTA PREVENCIÓ A LA REALITAT VINGUI DEL FET QUE LA REALITAT SIGUI INGRATA? EN UN

tàvem en condicions de matar el drac. Però què hem fet? No pas despertar el drac, perquè el drac no dormia (tot el procés comença amb Aznar, la seva idea de la segona Transició i el “reespañolizar España”, amb el consegüent rebot aquí d'Esquerra Republicana). Amb el drac, s'hi anava trampejant, perquè és l'únic que podíem fer en aquelles condicions. Però el que vam decidir de fer va ser burxar el drac, perquè en el fons del procés, el que estàvem dient a Espanya és que s'havia de plantejar què havia de ser ella mateixa. No estic dient que no tinguem raó de plantejar els nostres plets, però sí que hem de ser conscients de la profunditat dels nostres actes.

I això ens costa, perquè donem per fet que el catalanisme té raó i que, per tant, s'ha d'imposar per si sol, indiferentment del que pensin els altres que, per definició, són dolents. Però les coses no són així i, per exemple, els castellans actuals no tenen perquè actuar com ho va fer el Conde-Duque de Olivares. I com que nosaltres els anem burxant per dir-los com són i com han de ser, doncs al final el drac dóna un cop de cua i fa flamarada: és la sentència del Tribunal Constitucional.

I com estan les coses ara? Ho intentava explicar en un dels meus articles, el “No escribiré el artículo más triste”, que vaig escriure després de la

“Cal dir que tots aquests que estan tan eufòrics obliden una cosa: que el gran problema que tenim ara no és anar més endavant, sinó evitar que ens facin anar molt més enrere.”

manifestació [10-7-2010]. A la manifestació tothom semblava content i rialler. Però no era tothom. Si t'hi fixaves, hi havia molta gent callada que, quan es cridaven eslògans, no deia res –per més bé que s'haguessin distribuït els d'Esquerra. A la zona on jo era, prop de la Pedrera, quan es deia “boti, boti, boti, espanyol el qui no boti”, molts no botaven. Bé, doncs ara, haig de reconèixer que m'he quedat sense arguments: a l'Espanya que diu la sentència, no hi ha camí per a una tercera via. Però també haig de dir que tots aquests que estan tan eufòrics obliden una cosa: que el gran problema que tenim ara no és anar més endavant, sinó evitar que ens facin anar molt més enrere. Amb la caiguda en picat del Zapatero, fan majoria el PP i la Rosa Díez, i què ens pensem que exigiran? El primer que exigiran és una

nova llei electoral, amb un nivell mínim del 5% (o del 10% com demana algú de *El Mundo*) per entrar al Congrés, de manera que ni els nacionalistes bascos ni els catalans puguin ser una minoria influent a Madrid. Però som conscients d'aquest panorama? Imaginem tota la partida d'escacs: majoria del PP i Rosa Díez, canvi de la llei electoral i anorreament de la influència a Madrid; pas decidit del catalanisme polític cap a l'independentisme; l'independentisme obté un posem-hi 30%: què fara el PSC (no els caps del PSC tipus Tura, sinó la gent que vota PSC)? Doncs el mateix que han fet al País Basc. És el que busca de fa temps la Rosa Díez i els seus filòsofs: aplicar la situació basca a Catalunya, és a dir, la divisió interna.

Però quan dius coses com aquestes, et surten amb que “ah, això és el que diu el Montilla”. A mi, la veritat és que m'és indiferent que sigui el que diu el Montilla –no pas perquè ho digui ell ha d'estar necessàriament equivocat. Ell potser ho diu per por, jo no. Jo ho faig perquè tinc l'obligació d'anar imaginant les jugades que es produiran. I cap a on anem és a obligar a definir-se massa gent. Jo poso l'exemple del Xavi del Barça, el Xavi Hernández. Fa uns quatre anys, quan va haver-hi més moviment per les seleccions, li van preguntar quina triaria, si pogués. La resposta: “No em faci triar”. Hi ha molta gent a Catalunya que no vol triar. I el dia que els facis triar, no pots estar segur què triaran. Possiblement no triaran el que tu triïs. I un cop hagin triat el que tu no vols, què passarà? Doncs que la batalla no serà a Madrid, serà a Barcelona. Aquí és on entrem en reflexions crítiques. Fer aquesta mena de raonaments, anar a contracorrent, automàticament et genera unes grans animadversions –sembla que estiguis cridant el mal temps, quan el que voldrien és que diguessis que fa bon temps. Però és que no en fa, de bon temps. El que passa és que fa mal temps, però com que et sembla que surts amb paraigua, et creus que ho tens dominat.

EN AQUEST MATEIX ARTICLE QUE CITAVES, HI HA UNA ALTRA IDEA QUE VOLDRIA QUE COMENTESSIS: L'EURO-CATALANISME. QUÈ VOLS DIR AMB AIXÒ?

Aquesta és una idea de la qual bàsicament n'ha parlat [l'Enric] Juliana. Ell també deia que a la manifestació contra la sentència, s'hi havia d'anar amb banderes blaves, les d'Europa. Jo em vaig agafar a aquesta idea primer com a una idea d'esperança. També ho havien apuntat en Pujol i més clarament en Maragall, però sense desenvolupar-ho. Es tracta en definitiva de la idea de l'Euro regió. Com més hi penso, més ho veig –encara que també hagi de dir que no sóc ni jurista ni polític. Permet una idea de futur, d'esborrar fronteres, que és que els interessa. Nosaltres hem de tenir presència directa a Europa. En tots els àmbits: en l'economia, en la cultura, en tot ens cal estar a Europa. Europa, a més a més, és l'única esperança en el món d'una governança global, la qual els problemes globals actuals fan veure que és tan necessària. A aquesta governança no s'hi arribarà per un miracle del cel, sinó per mitjà de la taca d'oli. Caldrà una expansió del model de l'Europa unida a l'Amèrica del Sud o a la mateixa Àfrica. És a dir, Europa és un bon camí per al món, de fet és l'únic camí viable que veig. Per això nosaltres hi hem de cuejar. És indiferent quina estructura ens hi porti, en qualsevol cas, per cuejar-hi, el que hem de fer és esborrar la frontera entre Espanya i França. I l'Euro regió és un horitzó que ens ho pot permetre, perquè no trenca cap plat jurídic: ja està previst a la Unió. No has de pledejar, no has de canviar cap constitució ni cap estatut. Tampoc trenques cap plat institucional, perquè no t'enfrontes a ningú. A més, pots plantejar-ho completament en positiu, pots portar-hi tots els corrents socials, més enllà de la seva adscripció política.

TAMPOC ÉS TAN FÀCIL!

Però és que potser he dit que fos fàcil? Aquesta és una cosa molt típica i que em passa molt sovint quan participo en algunes discussions. Quan plantejo coses que no són convencionals, la gent m'ensenya els problemes. Però és que ja me'ls sé, no cal que me'ls expliquin. En canvi, dels altres plantejaments, ja sigui els de l'Estatut o els de la independència, no se'n plantejen les dificultats. El que cal és que no por-

tem el país a una aventura que podem perdre. I en aquest sentit, jo només proposo una aventura que, no dic que sigui fàcil, ni tan sols ideal, sinó simplement que és l'únic camí positiu que veig.

Reconec que aquí hi haurà una dificultat, que potser no s'explica prou bé. Tothom sap que cal més Europa, però qui s'hi oposa? Tendim a dir “els Estats”, però els Estats no són res. Els qui s'hi oposen són els que viuen dels Estats i els qui els controlen. No estic parlant tant dels polítics en si mateixos, sinó de tota aquesta xarxa de vasos comunicants que hi ha entre l'alta administració i grans empreses. Per exemple, un tipus que treballa al Ministeri d'Agricultura, com a secretari general del departament que sigui, que cobra un bon sou; que, seguidament, el nomenen cap de la divisió d'exteriors d'una de les grans companyies espanyoles, líder en la venda de pernils i productes càrnics; cobra una milionada; al cap d'un temps, torna al Ministeri. I perquè torna al Ministeri? I després, torna a un altre consorci alimentari. Què fa amb tots aquests canvis? Doncs, quan està dintre, obre portes i quan està fora, li obren les portes. Hi ha tot un sistema, que no consisteix només en informació privilegiada, sinó sobretot en poder pur i dur. I això en tots els grans ministeris, no només a Agricultura, sinó naturalment també a Obres Públiques i a la resta. Ho vam veure també en les privatitzacions dels grans bancs i en operacions d'aquest l'estil. Tot això, si hi hagués més Europa, no deixaria d'existir –perquè és un poder inherent, fins i tot la Generalitat ha generat el seu micropoder, al voltant de les concessions, per exemple. Però amb una Europa més unida, estaríem davant del mateix tipus de poder a nivell europeu, de manera que aquests poders d'abast estatal s'afeblirien. I no hi estan disposats. S'hi aferren amb unghes i dents. Existeix una traducció mediàtica del fet. Existeix també una traducció en clau de fundacions i discursos, el cas dels “liberals” de la FAES és ben clar. Diuen que això d'Europa és discutible, que no s'ha d'anar més enllà d'on ja s'ha arribat, que la gent no ho demana. No és que estigui passant res de nou, sempre ha estat així i només cal llegir bé Marx per entendre que les ideologies responen a necessitats i a ambicions de poder. Però

en tot cas, per a la nostra idea europea, hem de tenir molta consciència de l'adversari.

Hem de començar a plantejar les coses d'una altra manera. Prenguem el cas de València. Amb l'afer del tren, ho hem vist ben clar: no han estat els polítics que l'han defensat, sinó els empresaris. Entre els polítics, ningú ho ha plantejat. Ningú ha dit que la fórmula de Joan Fuster, de Climent, ja ha donat de si tot el que podia donar. I que després de subvencionar-la durant anys, és hora de provar una nova fórmula, perquè aquesta porta al fracàs. Ningú ho ha dit, sinó els empresaris, que s'han entès entre ells.

El meu plantejament té, com ja he dit, una gran dificultat. És un plantejament molt realista, molt poc idealista i parteix d'una consciència plena de la realitat i de les enormes fragilitats que tenim. No parteix pas "del que ens tocaria", "del que ens és negat". La meua idea (dic "meua" però en realitat ja he dit que va haver-hi les intuïcions d'en Pujol i en Maragall) és concentrar totes les forces del país en aquest objectiu europeu. I deixar de gastar energies a plorar o a demanar canvis que Espanya no ens donarà, almenys amb la correlació de forces actu-

al. Perquè hem de saber que, respecte a la Transició, ara hi ha dues diferències colossals: primera, els espanyols ja no tenen complex de culpa (en aquell moment n'hi havia bastants que en tenien) i segona, Madrid és tan o més capital econòmica que Barcelona. Això no havia passat mai en la història. Ara Madrid és capital política i econòmica i sort de la crisi, perquè ens anaven a menjar. És el que explica en Germà Bel al seu llibre *Espanya, capital París*.

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ A LA REVISTA RELLEU

SUBSCRIPCIÓ ANUAL (4 NÚM.): 24 €

Desitjo rebre periòdicament la revista RELLEU
a partir del núm.

Fotocopieu o retalleu aquesta butlleta i trameteu-la a:

REVISTA RELLEU
C/ARAGÓ 287, 3r 2a B
08009 BARCELONA

Nom
Cognoms
Adreça
Telèfon
CP-Població

Domiciliació de rebuts en banc o caixa.

Sr. Director, li prego que atengui, amb càrrec al meu compte / llibreta, els rebuts que li presentarà la Fundació Rellu.

Titular del compte
Banc o Caixa
Adreça de l'agència
CP-Població

Codi Compte Client (CCC)

entitat oficina control número del compte

Data

Signatura del titular del compte o la llibreta

INNOVACIÓ, RIQUESA I POLÍTICA

JOAN-ALBERT ASENS

Ingenier Químic i Professor del IQS

Moltes persones segueixen ancorades en la visió de l'economia que tenien els economistes clàssics i que s'esqueia a unes societats basades en la producció agrícola i ramadera, suportada per unes discretes manufactures. Aleshores els factors de producció eren: la terra, el capital i el treball. Aquesta concepció es va estendre, segurament per inèrcia, quan les societats occidentals van fer la transició de societats agràries a societats industrials. S'interpretava que només havia canviat la naturalesa del factor capital físic, però que el model dels tres factors de producció continuava essent vàlid. Com a mínim així ha perviscut en l'imaginari col·lectiu.

El que cal entendre, però, és que en una economia avançada, ni el capital ni el treball, per si sols, fan augmentar el nivell de riquesa més enllà del potencial encara no plenament explotat d'una idea. Ho poden fer en una economia basada en la agricultura, ja que assignant més força de treball a majors superfícies de conreu, i amb l'ajut de certs béns de capital físic, hom pot obtenir una major producció, explotant sempre uns processos productius realitzats per la mare naturalesa. Però en les societats industrials i postindustrials, la riquesa ja no prové de l'apropiació de l'excedent del treball, sinó de la iniciativa basada en la innovació. És a dir, les idees són la font dels augments de riquesa d'una societat. Certament, el treball i el capital són factors necessaris, però només són útils la mesura en que s'assignen al servei d'una idea.

Però no n'hi ha prou amb tenir una idea, ni qualsevol idea. Es tracta de tenir idees generadores de nou valor per a la societat i de dur-les a bon terme, assumint el risc d'equivocar-se i de, en conseqüèn-

cia, perdre temps i cabals. Són, per tant, els emprenedors, disposats a assumir el risc d'explotar una idea innovadora, els membres de la societat que cal incentivar amb les gratificacions adients, si volem que creixi el nostre nivell general de benestar material. És a dir, a ells, els emprenedors, correspon una gratificació que els incentivi i els compensi pels riscos assumits.

Però, naturalment, en els estats democràtics, només les societats amb un sistema de valors i una visió del món determinats podran crear les condicions escaients per a estimular i gratificar els emprenedors. Només en aquestes societats els ciutadans elegiran uns governs i uns parlaments que promoguin eficaçment la creativitat i la innovació. Ras i curt: hi ha sistemes de valors que constitueixen un autèntic brou de cultiu per a la creativitat i la innovació, que estimulen i gratifiquen els emprenedors, i també sistemes de valors que els inhibeixen. Hi ha societats obertes i dinàmiques i societats escleròtiques i tancades.

En aquest sentit, a Catalunya, i encara menys a Espanya –cal recordar el menyspreador *¡qué inventen ellos!* d'Unamuno–, no disposem, malauradament, del brou de cultiu adequat. En la nostre societat l'emprenedor moltes vegades està sota sospita. Cal posar-li tota mena de controls, barreres i traves. Socialment no se li perdona que assoleixi l'èxit i tregui el cap per damunt dels altres, però tampoc que fracassi. Si ho fa, esdevé un aventurer irresponsable que ha portat a l'atur uns honrats treballadors, encara que, tal vegada, els hagués rescatat de l'atur. L'èxit és sospitós i el fracàs, imperdonable.

Aquest sistema de valors determina que molts universitaris catalans tinguin com a única expectativa professional ser contractats per un empresari que hagi tingut una idea i s'hagi arriscat a dur-la a terme, assumint els riscos corresponents. Així, aquests universitaris són incapaços de retornar a la societat tot el que aquesta els ha donat en finançar la seva formació, si no és amb el concurs d'algun sospitós emprenedor. Molts dels nostres joves prefeixen ser funcionaris abans que córrer el risc d'entrar a treballar en empreses privades que, ateses les circumstàncies de l'entorn econòmic, exhibeix una

inquietant volatilitat en vendes i guanys. La por al risc neguiteja la major part de la població i l'aspirant a funcionari prefereix sacrificar uns anys de la seva joventut preparant unes oposicions que li garanteixin estabilitat de per vida, que llançar-se a l'arriscada recerca d'ocupacions que li permetin una major realització del seu potencial personal. El problema és que aquestes persones que avorreixen el risc són les que formen els nostres fills, des del parvulari fins al doctorat.

No és gens estrany doncs, que el nostre sistema educatiu estigui enfocat a la transmissió de coneixement, però que fracassi quan es tracta de formar en els valors, actituds i conductes que fan avançar les societats. Molt especialment en desenvolupar, des de la primera infància, la curiositat, el pensament crític, la imaginació creadora i el coratge per a afrontar els reptes de la vida.

Totes aquestes mancances són especialment preocupants ara que estem immersos en una greu crisi econòmica que tothom preveu llarga. L'esquerra ideològica assenyala dos culpables de la situació: la desregularització impulsada pel "neoliberalisme salvatge" i la globalització o mundialització. Són les seves dues bèsties negres. Respecte a la primera, seria interessant que ens expliquessin què dimonis s'ha desregularitzat a Catalunya, Espanya o Europa on, precisament, estem ofegats de lleis, normes i reglaments a nivell municipal, regional, estatal i de la UE, sense oblidar diputacions, consells comarcals i aviat vegueries. Hom no pot estar mai segur de complir-les totes! I, per altra banda, és impossible de fer-les complir. Respecte a la segona, és oportú recordar que el premi Nobel Maurice Allais va escriure a *Le Figaro*, fa uns deu anys, un lúcid article alertant que la globalització promoguda per la OMC es traduiria en destrucció de llocs de treball, tancament i/o deslocalització d'empreses industrials i greu caiguda del creixement. És un principi de la física que quan comuniquem vasos amb diferents nivells de líquid, els nivells tendeixen a igualar-se: pujant els uns i baixant els altres. Segons Allais, la mundialització ha estat precipitada i anàrquica, malgrat que hagi afavorit determinades minories. Res és irreversible, continuava dient, però si no enfoquem el

procés de mundialització amb més cura, posarem en perill les conquestes socials europees. Els fets li estan donant la raó.

Però, és viable un món amb diferències abismals de benestar material entre països? És prudent impedir a les nacions emergents, amb immenses masses de població, fer ús del principal avantatge competitiu de què disposen: una mà d'obra barata i un sistema de protecció social que només es podrà bastir sobre la base d'un desenvolupament primer econòmic i després fiscal?

També s'ha convertit en un mantra repetir que els països econòmicament desenvolupats hem de fer front a les amenaces de la mundialització esmolant l'enginy i la creativitat per a dissenyar productes

“Les idees són la font dels augments de riquesa d'una societat.”

amb major valor afegit. Ho diu tothom, inclosos els polítics, però ningú explica com se li ha de posar el cascabell al gat. Més ben dit, els polítics són qui menys es preocupen de desenvolupar el brou de cultiu al qual m'he referit abans. Ells es concentren a fer lleis, normes i reglaments, l'efecte dels quals és, ineludiblement, aigualir el brou, desnaturalitzar-lo.

Alguns països se'n surten millor de la crisi que altres. El cas d'Espanya és especialment preocupant. La crisi espanyola és estructural. És la crisi d'una economia que va portar a actituds pròpies de nou-ric fatxenda, basant-nos en dos sectors, com la construcció i el turisme, intensius en mà d'obra i que incorporen escassa tecnologia. Aquests sectors, juntament amb el consum desfermat característic dels nous-rics, es van veure esperonats per una oferta de diner pràcticament gratuït que ens ha fet assolir nivells de deute privat de més de 2,2 bilions d'euros. Amb l'agreujant que s'ha alimentat majoritàriament (més d'un 63%) de l'estalvi països de tercers. La bombolla ha esclatat. La festa s'ha acabat. L'aixeta del crèdit s'ha tancat. I no hi ha cap sector que pu-

gui esdevenir un recanvi a curt termini. Bona part del pressupost de l'Estat se'n va a pagar interessos del deute i subsidis d'atur. Un cercle viciós, perquè els aturats fan créixer el deute i els interessos del deute i així cada cop queden menys recursos per a engegar polítiques actives de creació de riquesa.

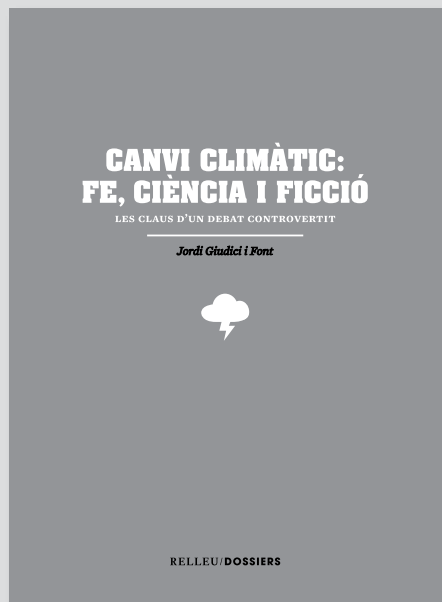
Els catalans no tenim altre alternativa que arromangar-nos i desenterrar els nostres mig oblidats valors culturals i afegir-ne alguns de nous: iniciativa, esforç, coratge, obertura intel·lectual al món i recerca d'oportunitats en el mercat mundial, perquè el mercat espanyol és petit i ha esdevingut hostil. L'Espanya castellana es perd en una metafísica de torre de galliner i el seu somni és bastir un estat uniforme, centralitzat i radial, estàtic, immutable, amb la solidesa pètria del granit, controlat i administrat per una casta de buròcrates. Qui crearà la riquesa? S'han acabat els generosos tributs dels reis moros, l'or i la plata de les Índies, minvaran els quantiosos fons de cohesió de la Unió Europea... i la vaca de la llet catalana amb prou feines s'aguanta dreta.

Com en altres moments de crisi de l'Estat, la Catalunya carolíngia té ara una oportunitat. És l'hora de Catalunya... si sap desenvolupar el sistema de valors que li permeti ser rica i plena. No serà fàcil, però potser encara hi som a temps. És l'hora d'estar alerta!

LA REVISTA RELLEU

— RECOMANA —

RELLEU/DOSSIERS

TEMES QUE INTERESSEN AVUI

El dossier *Canvi climàtic: fe, ciència i ficció* fa una anàlisi de l'estat actual del debat, reflectint els diferents punts de vista i examinant els respectius arguments. El seu missatge és inequívoc: entremig de tanta confusió, ha sorgit la necessitat de discernir entre allò que és ciència del que és una simple alteració interessada de la realitat.

C/Aragó 287 3r 2a B 08009 Barcelona
Tel.: 93 488 09 00 Fax: 93 215 87 68

UNES CONVICCIONS PEDAGÒGIQUES

JOSEP VARELA I SERRA

Ex-Senador i Catedràtic de Matemàtiques

Havent escrit a la revista *Relleu*, temps enrere, algun article sobre educació em demanaren una entrevista per tal de precisar millor els plantejaments pedagògics que hi defensava i com s'havien originat. L'entrevista realitzada de forma cordial i sàvia per Joaquim Ferrer i Jordi de Nadal, que fou publicada en el número 105, del juliol-setembre de 2010 entrepassà, però, a l'hora d'editar-se i em temo que haurà enterbolit i no pas aclarit.

Per causes absolutament fortuïtes el text que vaig enviar amb les correccions i matisacions a l'intercanvi d'opinions –no hi havia hagut gravació de la conversa sinó simplement presa de notes a mà i per tant calia una correcció posterior– no es traslladà a l'esborrany d'entrevista, de manera que sortí publicat aquest i no el text esmenat. Com que només hi ha bona voluntat en la revista m'acullo a tal bonhomia per mirar d'especificar breument l'essencial del que volia dir.

Primer, respecte la formació inicial, vull expressar la meua experiència personal que no tot havia estat dolent en l'etapa franquista, com a vegades es simplifica. A part de mestres estatals que s'interessaren activament pel meu futur, al Col·legi Sant Jordi de Lleida, dirigit per Enric Farreny, fill d'uns masovers de Francesc Macià a la seva finca de Valmanya (Alcarràs), hi vaig trobar també magnífics professors, en especial Josep Solans.

Segon, respecte a les primeres influències pedagògiques, cal dir que en aquella època final de la dictadura tots teníem grans ideals de canvi. De pensar que a través de l'educació podríem fer que mai més es pogués donar una dictadura, que la societat seria millor, etc. Aquest ideal –que mantinc enca-

ra vigent– ens feia espavilar-nos i llegir tot el que podíem. A través de la finestra, que mai agrairé prou, de la cultura francesa vaig poder llegir l'any 1970, *Libres enfants de Summerhill*. L'experiència pedagògica que descrivia A.S. Neill, el seu director, em meravellà. I, entre les moltes coses que hi vaig aprendre, he triat aquesta:

“Je n'ai jamais eu d'élèves favoris. Peut-être la réussite de Summerhill l'est-elle due au fait que les enfants se sentent tous traités de la même façon et avec respect. Je suis sceptique quant à l'efficacité d'une école l qui adopte une attitude sentimentale vis-à-vis de ses élèves” (Libres enfants de Summerhill, A.S.Neill. Ed. Maspero, 1970, pàg. 35)

Aquesta convicció de la necessitat de tenir per l'alumne un respecte profund... però allunyat de l'actitud sentimental– em sembla més egoïsta que no pas en interès del nen–, la vaig reblar amb la lectura del *Poema Pedagògic* de Makarenko, publicat per l'editorial Planeta l'any 1967, però que no vaig conèixer fins al curs 1969-70. Parlant d'un monitor eixut de tracte de la seva colònia però admirat pels alumnes a causa dels seus coneixements, afirma:

“A mí no me asombraba esa simpatía. Yo ya sabía que los muchachos l no justifican el axioma intelectualista de que los niños pueden querer y l apreciar sólo a quien los ama, a quien los trata con ternura. Hacía ya tiempo l que estaba persuadido de que los muchachos profesaban el mayor respeto y l el más profundo amor a otro tipo de gente. [...] Podéis ser secos con ellos l hasta el máximo grado, exigentes hasta la quisquillosidad [...], pero si brilláis l por vuestro trabajo, por vuestros conocimientos, entonces podéis vivir tranquilos: todos estarán de vuestra parte.” (Poema pedagógico, Makarenko, Ed. Planeta, 1967, pàg. 187)

Aquestes idees força –necessitat de respectar l'alumne, anar ben preparat a classe (de fet, per poc que s'hi pensi, ja es pot observar que van absolutament lligades!) i, en conclusió, ser exigent amb l'alumne– han marcat, per bé o per mal, tota la meua activitat docent.

No és estrany que aquest meu capteniment pedagògic –fruit segurament de la dificultat dels meus inicis– xoqués amb el que observava al moviment Rosa Sensat. El vaig viure relativament d'aprop, participant a l'Escola d'Estiu de 1968, on s'homenatjà Alexandre Galí, i essent mestre d'Escola Espiga de Lleida l'any 1973. Fruit d'aquests i posteriors contactes i lectures, expresso el meu respecte total per tal moviment i, especialment, per la persona de Marta Mata que el liderava. Discrepar no vol pas dir que no es valori positivament– i així és en el meu cas, insisteixo. És extraordinari l'esforç que va fer Rosa Sensat per enllaçar amb la pedagogia d'abans de la guerra civil, per crear alternatives a un ensenyament que si bé no era tan negre com a vegades s'ha explicat, no solament no responia a les necessitats nacionals de Catalunya sinó que estava massa instal·lat en la rutina.

Una a cosa és, però, considerar positiu el moviment Rosa Sensat i una altra diferent, mitificar-lo. No estic d'acord a pensar que més enllà de Rosa Sensat no hi ha vida pedagògica. Penso que hi ha alternatives vàlides. A l'entrevista esmentada deia que l'esforç extraordinari, magnífic, que va fer la Generalitat de Jordi Pujol a partir del traspàs de competències de 1981 per construir la seva Administració educativa, patí del defecte de viure un pèl acomplexada respecte al moviment Rosa Sensat.

I això tingué conseqüències pràctiques. Per exemple, en l'aplicació de la LOGSE és posà l'accent en l'"actitud sentimental" a que al·ludia Neill més que no pas en l'actitud d'exigència. I d'això encara en patim, però ja és una altra història.

EL MOMENT DE LA NOSTRA LITERATURA

D. SAM ABRAMS

Poeta, traductor, crític i assagista

 Conferència al Curs d'Estiu del GEN i la Fundació Rellu – Juliol 2020

Quan parlem del moment actual d'una tradició literària determinada, sempre estem parlant de dues coses alhora. D'una banda, estem parlant del seu nivell creatiu i del valor intel·lectual i artístic que manifesta. I de l'altra, estem parlant de la qualitat i sostenibilitat dels diferents sistemes de suport dels quals la literatura en qüestió disposa.

Totes les literatures del món actual són entitats vives, de manera que tenen les seves problemàtiques internes. No existeixen literatures perfectes. Hi ha literatures que tenen dificultats en el flux de la seva energia creativa. Hi ha literatures que tenen dificultats que afebleixen el funcionament correcte dels seus sistemes de suport. Per exemple, la literatura francesa està passant una època de baixa qualitat i intensitat creativa. La caiguda estrepitosa de la postmodernitat i la desaparició de figures cabdals com Michel Foucault o Jacques Derrida han deixat la literatura francesa ben tocada. I, per citar un altre cas, la literatura nord-americana té un greu problema de desequilibri entre el suport que es presta a la narrativa i el suport que es presta a la poesia. L'època de la preeminència de poetes com Robert Frost, T. S. Eliot, William Carlos Williams o Wallace Stevens s'ha esvanit.

Sortosament, la nostra època actual es caracteritza per la tendència que anomenen, en termes generals, el postcolonialisme. Això significa que finalment han desaparegut les separacions enutjo-

ses i desqualificadores entre literatures “majors” i literatures “menors”. Totes les literatures del món tenen l'oportunitat de destacar si s'ho proposen i si busquen els mitjans necessaris. De cara a la projecció de les diverses tradicions literàries vivim en un món molt més equitatiu.

En definitiva, la gran permeabilitat de l'era postcolonial és un indicador inequívoc que ha arribat l'hora de la literatura catalana en el seu llarg i tortuós camí cap a la divulgació internacional. L'extraordinari paper de “convidada d'honor” de la cultura catalana al famós Buchmesse de Frankfurt n'és una prova absolutament irrefutable. A més, la literatura catalana actual està totalment preparada per assumir aquest repte. La literatura catalana d'ara és plena i rica i té una qualitat indubtable. Només existeix el problema terrible de la insuficiència dels sistemes de suport que representen més un destorb que una ajuda.

Però anem per parts. D'entrada hem de plantejar el tema del bon, boníssim estat de salut de la literatura catalana del moment. A tall d'exemple preclar, podem començar recordant només alguns dels noms dels autors que han rebut, en la seva darrera convocatòria, els premis més prestigiosos del sistema literari català: Carles Camps Mundó, el premi Carles Riba, amb el poemari *La mort i la paraula*; Julià de Jòdar, el premi Carlemany, amb la novel·la *Pastoral catalana*; Miquel de Palol, el premi Nacional de Literatura, amb la novel·la *El testament d'Alcestis*; Vicenç Villatoro, el premi Ramon Llull, amb la novel·la *Tenim un nom*; Jordi Puntí, el premi Llibreter, amb la novel·la *Maletes perdudes*; Francesc Serés, el premi Ciutat de Barcelona, amb el recull *Contes russos*; i Lluïcia Ramis, el premi Josep Pla, amb la novel·la *Egosurfing*. Aquesta nòmina concreta és una mostra puntual d'un fenomen molt més generalitzat: la literatura catalana actual està ben viva i té molta qualitat en tots els gèneres. Efectivament, vitalitat i qualitat en tots els gèneres: la poesia, la narrativa (novel·la i conte), el teatre, l'assaig, el memorialisme (biografies, autobiografies, memòries, dietaris, epistolaris), traducció literària. La literatura catalana compta amb una primera línia de poetes amb figures de primera magnitud com ara Màrius Sampere, Bar-

tomeu Fiol, Feliu Formosa, Joan Margarit o Lluís Solà. Hi ha narradors que han saltat la tanca i s'han convertit en autèntics referents internacional com Jaume Cabré, Carme Riera o Albert Sánchez Piñol. Hi ha dramaturgs de primer ordre que dibuixen un arc que va de la sofisticada Lluïsa Conillé a propostes més populars d'autors com Sergi Belbel. Hi ha assagistes de pes com Josep Termes o Arnau Pons, per citar-ne un del camp de l'assaig històric i un del camp de l'assaig literari. Hi ha memorialistes de gran valor: biògrafs com Agustí Pons o Marta Pessarrodona, dietaristes com Valentí Puig o Enric Sòria, autobiògrafs com Jordi Pujol o Josep M. Castellet... I ningú pot dubtar de la qualitat de traductors com Anna Casassas, Víctor Compte, Xavier Pàmies, Arnau Pons, Francesc Parcerisas, Dolors Udina i un llarg etcètera. Aquestes breus pinzellades no fan justícia a l'abast del fenomen.

Paral·lelament, hem de destacar el fet que aquesta efervescència creativa de la literatura catalana abasta pràcticament tot el domini lingüístic: el Principat, el País Valencià, les Illes Balears, Andorra i la Catalunya Nord. En aquests moments, mirem on vulguem mirar, s'escriu bona literatura en català, fins i tot en zones potser més problemàtiques fins ara. A Lleida, per exemple, hi ha una plèiade de poetes de moltíssima consideració: Jordi Pàmies, Pere Rovira, Jaume Pont, Josep M. Sala Valldaura, Xavier Macià, Txema Martínez Marzo, Pere Pena, Carles Sanuy, Gabriel Pena... Andorra, amb narradors com Albert Villaró i poetes com Manuel Gibert, comença a reprendre el filó de la literatura catalana, un filó que s'havia perdut durant molt de temps, potser des dels anys 80 amb el grup d'autors que es va aplegar a l'entorn del narrador i polític Antoni Morell. Al País Valencià, per primera vegada a la història pràcticament, hi ha un veritable sistema literari amb poetes (Vicent Alonso, Marc Granell, Vicent Berenguer, Teresa Pascual), narradors (Ferran Torrent, Isabel-Clara Simó, Vicent Usó, Manuel Baixauli), dramaturgs (Rodolf Sirera, Pasqual Alapont), memorialistes (Josep Iborra, Josep Piera, Enric Sòria), assagistes (Joan Francesc Mira, Pau Viciano, Vicent Sanchis) i crítics literaris (Alfred Mondria, Maite Insa, Francesc Calafat). En defini-

tiva, València està molt ben equipada literàriament. Quina realitat més lluny dels anys heroics amb els grans epígons: Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner, Vicent Andrés Estellés, Maria Beneyto i quatre més. A la Catalunya Nord, amb narradors com Joan Lluís Lluís o Joan Daniel Bezsonoff i poetes com Patrick Gifreu i Gerard Jacquet, hi ha els fonaments d'un petit sistema literari, quan no fa pas gaire que hi havia Jordi Pere Cerdà gairebé en exclusiva, que havia de fer de veritable home orquestra, escrivint poesia, teatre, narrativa, memorialisme, etc.

Aquesta descentralització *de facto* de la literatura catalana també ha tingut conseqüències empresarials positives. Ha crescut enormement la xifra d'editorials petites, mitjanes i grans escampades arreu del territori. Abans es tractava del món editorial català centrat exclusivament a Barcelona, amb alguna excepció resistencial com ara Editorial Moll a Ciutat de Mallorca, El Trabucaire de Perpinyà i Edicions 3i4 de València capital. Però aquest esquema ja no representa la realitat del mapa editorial de la literatura catalana. I per entendre la qüestió només cal citar algun exemple eloqüent. A Tarragona ha sorgit Cossetània Edicions, que cada dia agafa més força. A Lleida ha aparegut Pagès Editors. A Andorra tenim la nova embranzida d'Editorial Andorra. A Mallorca, Leonard Muntaner, el Gall, Ensiola. A Eivissa, Editorial Mediterrània. A València, Bromera. I així successivament.

També cal parlar de la presència de la literatura catalana a internet i les xarxes socials com Facebook i Twitter. Al món del ciberespai la literatura del país viatja de moltes maneres diferents. Existeixen pàgines web dedicades a escriptors que tenen fundacions com ara la Fundació Josep Pla o l'Arxiu Joan Maragall. Hi ha pàgines web que promociónen la topografia literària: Endrets o Mapa literari català 2.0. Molts autors tenen els seus propis blogs com ara Ernest Farrés, Jaume Subirana o Salvador Sostres. Molts lectors comenten les seves lectures a la xarxa. Moltes editorials estan a Facebook.

Un altre aspecte del gran moment que viu la literatura catalana és el prodigiós arc generacional que dibuixa. És francament impressionant. Agafem el gènere de la poesia per poder apreciar millor el

fet. Cronològicament parlant, l'arc generacional va de la degana de la poesia catalana, el premi d'Honor de les Lletres Catalanes Montserrat Abelló, nascuda a Tarragona el 1918, a la joveníssima poeta Blanca Llum Vidal, nascuda a Barcelona el 1986, a punt de publicar el seu segon poemari. I pel mig dels dos extrems tenim poetes nascuts als anys 20 (Ricard Creus, Maria Beneyto), als anys 30 (Bartomeu Fiol, Joan Margarit), als anys 40 (Pere Gimferrer, Antoni Marí), als anys 50 (Jean Serra, Ponç Pons), als anys

60 (Susanna Rafart, Joan Elies Adell), als anys 70 (Sebastià Alzamora, Jordi Julià), als anys 80 (Jaume C. Pons Alorda, Pau Vadell)...

També, encara que sigui una obvietat, cal subratllar la presència natural i imprescindible de la dona en l'escenari de la literatura catalana. Què seria de la poesia catalana sense figures com Marta Pessarrodona, Margarita Ballester o Maria Beneyto? Què seria de la narrativa catalana sense Carme Riera, Maria Barbal, Imma Monsó? Què seria dels estudis literaris sense treballadores infatigables com Mita Casacuberta o Neus Real? Què seria de la literatura catalana sense traductores com Anna Montero? Què seria de l'assaig en català sense Simona Skravec? Què seria del periodisme sense Pilar Rahola? Què seria del panorama del pensament sense Fina Birulés? I em sembla que no cal insistir més.

Aquesta gran varietat i diversitat de caire geogràfic i generacional té la seva justa correspondència en el camp de les opcions o orientacions estètiques. En aquest sentit, la literatura catalana és d'una pluralitat i riquesa insòlita. Si ens dediquem a observar el gènere narratiu de prop, veurem que hi ha de tot i força, des de la novel·la realista que encara segueix els canons de la narrativa del segle XIX fins a propostes absolutament experimentals i trencadores com ara *Xocolata desfeta* (2010) de Joan Lluís Lluís, passant per la novel·la negra, *thrillers*, la novel·la d'idees, la novel·la històrica, bestsellers, novel·les de fantasia i ciència ficció, novel·les sentimentals, novel·les psicològiques, novel·les de costums, novel·les de viatge, novel·les d'humor, novel·les postmodernes, novel·les multiculturals, novel·les breus, novel·les polítiques, novel·les socials, novel·les d'aventures, novel·les infantils i juvenils...

Fins aquí hem vist la cara lluminosa de la literatura catalana del moment. Ara ens toca veure la cara més fosca. Curt i ras, la literatura catalana és una de les literatures més desassistides que conec. Ho he dit moltes vegades en públic i en privat, i ho torno a dir. I he d'afegir que no cal que les coses funcionin d'aquesta manera. La literatura catalana del moment té gravíssims problemes que afecten els diferents sistemes de suport. En termes generals, podem dir que la literatura catalana actual és víctima d'una falta conspícua d'interès, de generositat i d'honradesa. Una de les grans dificultats que ha d'afrontar la literatura catalana del moment és inqüestionablement la fragmentació territorial del domini lingüístic. La comunitat catalana es troba dividida per fronteres polítiques i ideològiques que minven la força de l'impacte de conjunt de la literatura en llengua catalana. Com a exemple, podem assenyalar el cas de la incompreensible distància que s'ha creat entre Barcelona i València en els darrers temps. Desafortunadament, l'auge del sentiment independentista a Catalunya ha generat una

pèrdua del valor de la noció de comunitat lingüística o cultural. És com si Catalunya es proposés posar la directa i desfer-se del llast tradicional de les comunitats perifèriques de València, les Illes Balears, la Catalunya Nord, la franja de Ponent i l'Alguer. A dos llibres molt divulgats, *La independència i la realitat: bases per a la sobirania de Catalunya* (2004) d'Hèctor López Bofill i *El preu de ser catalans* (2007) de Patrícia Gabancho, València rep una consideració que només es pot qualificar de residual com si es tractés d'un territori irremissiblement perdut.

La fragmentació territorial té uns efectes molt negatius en el marc del sistema literari. Dos de ben obvis i destacats. El primer és que no permet que es vertebrí un mercat cultural interior únic i consolidat. I el segon és que no permet la construcció d'un cànon literari fiable que serveixi, més tard, com a criteri estable de cara a la projecció exterior dels autèntics valors de la literatura catalana del moment. Barcelona pesa cada dia més i el seu excessiu predomini desequilibra el coneixement correcte de la realitat literària del país. Després, tenim el problema endèmic de la cobertura que rep la literatura catalana del moment per part dels mitjans de comunicació: els diaris, les revistes, la ràdio, la televisió. Tots els mitjans de comunicació, sense excepció, presten poquíssima atenció a la realitat literària del país. Cada vegada més, la literatura és notícia només com a motiu d'algun esdeveniment social com una gala de premis o la coincidència entre una obra literària i alguna tendència mediàtica. Cada vegada més, el món dels llibres constitueix una mena de gueto marginal. Els suplementes culturals dels diaris pengen per un fil. Els programes de llibres es fan en horaris raríssims. Les revistes de literatura són cada cop més especialitzades i residuals. I, evidentment, aquesta falta de presència sòlida de la literatura en els mitjans acaba afectant greument el prestigi social de tots els gèneres literaris que es conreen exclusivament en català.

Aquí també caldria plantejar el tema espinós de la crítica literària tal com s'exerceix als mitjans de comunicació del país. Dos exemples ens poden ajudar a veure les coses clares. Si agafem els suplementes literaris de *La Vanguardia* i *El País* veurem que la literatura catalana té una presència residual per ra-

ons diferents. A *La Vanguardia* es fan ressenyes de molt pocs llibres en català, i amb aquest gest se sobreentén que la literatura catalana té poc volum i poca qualitat. A *El País*, el suplement de llibres de Catalunya només es pot consultar des de Catalunya, de manera que el discurs sobre llibres catalans és més aviat un gueto que una altra cosa. Catalunya té el seu gueto de llibres en català i València té el seu gueto particular també i així successivament. Després, caldria parlar de la qualitat de les ressenyes que s'hi fan en molts dels suplementes que circulen. El que més abunda són tres tendències clares: el personalisme sectari del crític que té una visió que es limita exclusivament als seus gustos subjectius; el bonisme que insisteix, des del sostre intel·lectual baix, que tot és de qualitat en català; i el comercialisme que exerceixen els crítics que volen quedar bé amb les editorials més poderoses des d'un punt vista empresarial. La crítica literària caldrà exercir-la amb més professionalitat, amb més bagatge intel·lectual, amb més responsabilitat moral, amb més qualitat humana, amb més objectivitat, amb més generositat.

Per una altra banda, cal advertir que existeix en aquests moments un perillós desequilibri en el panorama editorial. Una mostra clara del desequilibri es percep a la llum del dia perquè les grans editorials o grups de comunicació (Grup 62 i Grup Cultura 03) reben un tracte de favor excessiu per part de l'administració pública. I aquest tracte de favor va en detriment de les petites i mitjanes editorials (La Campana, Angle, La Magrana, Quaderns Crema, Meteora, Base...), que tenen la difícil tasca de buscar-se la vida i situar-se en el mercat. Aquest desequilibri és fruit d'un concepte poc adequat de la realitat literària del país i les noves tendències editorials en el món. La realitat literària de Catalunya exigeix un sistema editorial obert on es trobin i interactuin lliurement les editorials grans, mitjanes i petites. La pèrdua d'alguna franja d'aquestes tres significaria una pèrdua d'alguna parcel·la de la literatura mateixa.

A més, en aquests moments, a nivell mundial, s'ha invertit completament els termes que definien la composició del món de la literatura. Això significa que les grans editorials es dediquen a la literatura de

consum mentre les petites i mitjanes editorials s'han convertit en les guardianes dels valors artístics de la literatura. Al segle passat, la situació era a l'inrevés, de manera que el nom d'una gran editorial com ara Scribners o Holt era garantia de qualitat artística. En aquest sentit, només cal recordar que Charles Scribners & Sons van catapultar genis literaris de la talla de F. Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway i Thomas Wolfe; i Henry Holt va ser l'editor de tota la vida de Robert Frost. També cal recordar que les petites i mitjanes editorials arreu del món estan experimentant una nova embranzida perquè les xarxes socials permeten una major proximitat al públic lector.

Encara que no es vol reconèixer de cap de les maneres, el sistema educatiu representa una amenaça seriosa per la lectura i la literatura d'aquest país. De fet, el sistema educatiu, tant el batxillerat com els estudis universitaris, estan destruint cada any més lectors dels que creen. El problema de fons és la visió que tenen els ensenyants del valor real de la literatura catalana i, després, la metodologia que hi apliquen per tal de comunicar a l'alumnat els continguts dels programes de curs. En definitiva, tots els estudis literaris del país, tant al batxillerat com a la universitat, estan infestats d'una metodologia antiquada que es va instal·lar al món de l'ensenyament fa més de tres dècades: l'historicisme. És més, tota la revolució crítica i teòrica que la postmodernitat ha aportat al sistema literari no ha afectat per res els centres educatius de Catalunya. A les escoles i a la universitat s'ensenyava història literària i no literatura. S'ensenyava la literatura com a mera resposta davant d'uns condicionants històrics i socials, uns condicionants efímers que després passen a l'oblit. D'aquesta manera, la majoria dels alumnes dels centres educatius veuen la literatura i l'estudi de la literatura com una qüestió àrdua i feixuga, una càrrega pesada del passat, una servitud que no té res a veure amb l'actualitat. Caldrà una bona revolució al món de l'ensenyament si no volem acabar de destruir tots els lectors del futur.

I, finalment, hem de plantejar el tema de les associacions i les institucions. Les associacions d'escriptors com ara l'AELC (Associació d'Escriptors en Llengua Catalana) i el Centre Català del PEN estan

francament adormides i contribueixen ben poc, gairebé gens, a la bona marxa de la literatura catalana actual. Les associacions estan "comprats" amb els diners que arriben de l'administració pública en forma de subvencions anuals. Les associacions practiquen la política de no mossegar la mà que et dóna de menjar i renuncien a tota lluita, a tot debat, a tota dialèctica.

Les associacions tenen un gran paper a jugar si els vingués de gust. Podrien donar veu pública a la problemàtica dels escriptors. Podrien representar

els interessos dels escriptors davant l'administració pública. Podrien defensar i administrar els drets i les responsabilitats dels escriptors. Podrien intervenir a muntar polítiques per prestigiar la cultura catalana. Podrien actuar d'interlocutors per mirar de superar les limitacions que imposa la fragmentació territorial de la comunitat. En fi, és únicament qüestió de proposar-s'ho.

L'administració pública hauria de ser una força decisiva en el procés de consolidar, articular, prestigiar i promocionar la literatura catalana. Hi ha moltíssimes institucions i recursos que es dediquen a la

cultura i a la cultura específicament literària. El que passa és que massa sovint s'utilitzen aquests mitjans incorrectament. Un parell d'exemples. L'Institut Ramon Llull es vanagloria que des del ressò de la fira de Frankfurt ara concedeix a la vora de cent ajuts anuals a la traducció i edició d'obres catalanes en diverses llengües estrangeres. Molt bé. Perfecte! Ara bé, ens podem preguntar sobre la qualitat de les traduccions que es fan i sobre la importància de les editorials que publiquen les obres catalanes traduïdes. Això no es mira. Es miren les xifres des d'un punt de vista exclusivament quantitatiu. I sovint la Generalitat tira els diners dels contribuents a la claveguera. La Institució de les Lletres Catalanes atorga cada any un munt de diners en ajuts a la traducció de literatura estrangera al català. La Institució de les Lletres Catalanes funciona des de la seva represa d'activitats el 1987, al cap de mig segle de la seva creació inicial. Doncs bé, fa gairebé un quart de segle que la Institució atorga aquests ajuts a la traducció de literatura estrangera al català. I resulta que encara existeixen uns buits i llacunes que només es poden titllar d'explicables i imperdonables dins el cànon de la literatura estrangera traduïda. I com pot ser això? Perquè la Institució renuncia al seu paper primordial d'incentivar, de motivar les editorials de cara a versionar les grans obres que encara resten per traduir al català. Altra vegada, es tracta d'un cas flagrant de mal ús de recursos públics.

Una altra qüestió que afecta el funcionament correcte de l'administració pública en el seu suport de la literatura és el personalisme i el sectarisme de segons quins càrrecs públics. Durant els darrers quatre anys hem tingut oportunitats variadíssimes per detectar de prop aquests abusos de nepotisme. I és un fet que aquests abusos acaben funcionant en detriment de la literatura catalana. Per exemple, quan sempre van a l'estranger els mateixos amics dels poderosos, es genera una imatge equivocada de la literatura catalana com una qüestió petita i residual, la qual cosa no correspon a la veritat i a la realitat del moment. Un altre exemple és la celebració actual de l'Any Joan Maragall, que és d'una gran pobresa i migradesa. I, en contrast, tothom recor-

darà perfectament l'Any Verdaguer que va ser un èxit social i cultural de primera magnitud. I quina és la diferència? Els organitzadors de l'Any Verdaguer, s'ho van creure mentre que els organitzadors de l'Any Joan Maragall no s'ho acaben de creure. I per què, podem insistir? Perquè simplement no els acaba d'agradar. I aquesta resposta és una resposta totalment inacceptable. Un càrrec públic no pot permetre que els seus sentiments personals intervinguin en les seves actuacions. Els centenaris d'Agustí Bartra, Rosa Leveroni i Joan Maragall no s'han celebrat de manera adient, de manera creativa i il·lusionadora perquè el representant del Govern, el director de la Institució de les Lletres Catalanes, simplement ha decidit que no n'hi havia per tant. En canvi, pel centenari de Mercè Rodoreda no es van escatimar esforços de cap tipus perquè el director de la Institució trobava que això sí que era una efemèride de primer ordre. Aquests personalismes són inacceptables perquè acaben minvant la grandesa de la literatura catalana. Bartra, Leveroni, Maragall i Rodoreda són genis de la literatura catalana moderna i mereixen la màxima atenció. I l'administració pública no és ningú per reduir l'efecte real de l'impacte social i cultural de l'obra de cap gran escriptor.

La situació de la literatura catalana del moment és una situació de llums i d'ombres. Per una banda, la literatura catalana està passant un gran moment a nivell creatiu. Però per una altra banda, aquest gran moment creatiu no té els sistemes de suport que es mereix i que necessita. La creativitat literària no és un xec en blanc. És una qüestió que s'ha de cuidar. Si no es cuida acaba minvant la seva vitalitat tal com passa amb qualsevol organisme viu. La literatura catalana té un gran futur! Caldrà saber-lo gestionar correctament amb interès, amb generositat, amb amplitud de mires, amb responsabilitat intel·lectual i moral.

EL DRET D'AUTO- DETERMINACIÓ, UNA QÜESTIÓ DE JUSTÍCIA

ANTONI M. ORIOL

*Professor emèrit de Teologia moral social i autor
del llibre Nació i Magisteri Pontifici*

El Magisteri social contemporani de l'Església ha esmerçat una atenció prolongada (ja gairebé secular) i creixentment extensiva i intensiva al fet nacional. El concepte plenari de nació s'obre a la totalitat del fenomen humà i convida alhora que obliga a referir-se als drets de la persona i de la societat. Entre aquests drets es troba el d'autodeterminació.

Des del punt de vista antropològic, l'autodeterminació constitueix un principi bàsic de la vida dels pobles, que comencen a exercir-lo quan assumeixen la causa de la seva sort futura amb una ferma voluntat de promoció.

El dret d'autodeterminació és reivindicable en nom de la justícia i de la dignitat nacional; aquestes, en efecte, esdevenen reals a través del respecte dels drets dels pobles a disposar d'ells mateixos, a ésser subjectes del seu esdevenidor i no solament objecte de contractes interessats o de sol·licitud condescendent de part de les altres nacions. És reivindicable ençà i enllà de les meres contingències històriques, exigeix efectivitat (ha de passar del dret al fet), s'ha d'acompanyar d'una participació real dels ciutadans en el guiatge del propi destí, i té lloc en un context de llibertat operativa en tots els nivells de la vida política i social, la qual comporta independència civil, alhora que emancipació del domini d'altres poders aliens. Requereix permanència, és a dir, no se cenyeix exclusivament al primer moment d'una

reivindicació justa i digna, i implica una acció perseverant, respectuosa i harmònica.

L'autodeterminació és un dret reclamat per les nacions que esperen que llurs drets sobirans siguin reconeguts, perquè no els han recuperat o perquè els han perdut, i no accepten que se'ls imposi un sistema polític o cultural que la majoria de la població refusa de manera convençuda. No hem d'oblidar que el dret moral d'ésser i de decidir de determinats pobles prové de les seves lluites històriques, previ pagament del preu de moltes víctimes. La sobirania palesa la subjectivitat de la nació des del punt de vista polític, econòmic, social i cultural.

La comunitat de les nacions, com tota societat humana, ha de regir-se per una regla de dret vàlida per a tothom, sense excepció. Tot sistema jurídic, ho sabem, té com a fonament i com a fi el bé comú, que és el bé de tots i el bé del tot; això s'aplica també a la comunitat internacional. Procedir d'aquesta manera possibilita d'arribar a solucions equitatives en les quals ningú no és perjudicat en profit d'altres, per bé que siguin majoria: la justícia és per a tothom, sense que hom faci cap injustícia a ningú. La funció del dret és donar a cadascú allò que li correspon, d'atorgar-li el que li és degut amb plena justícia. El dret comporta, doncs, una forta connotació moral. El mateix dret internacional es fonamenta en uns valors. La dignitat de la persona o la garantia dels

“Des del punt de vista antropològic l'autodeterminació constitueix un principi bàsic de la vida dels pobles.”

drets de les nacions, per exemple, són principis morals abans que normes jurídiques. Això explica que fossin uns filòsofs i uns teòlegs, entre els segles XV i XVII, els primers teòrics de la societat internacional i els precursors d'un reconeixement explícit del

dret de gents. A més, hom pot constatar que el dret internacional no és un mer dret interestatal, sinó que tendeix cada vegada més a arribar als individus mitjançant les definicions internacionals dels drets humans, del dret mèdic internacional o del dret humanitari, només per citar alguns exemples.

El dret d'autodeterminació s'ha d'exercir en el context de l'obligat respecte dels corresponents drets de les altres nacions i és indispensable per a l'ordre i la pau entre els pobles, ja que, actuant-lo, cada un d'ells se sent respectat i interlocutor a ple títol en el diàleg entre les nacions.

La Doctrina Social de l'Església no mira els fets nacionals amb indiferència, recorda amb força els drets dels pobles a l'autodeterminació i es felicita i felicita quan un poble assoleix la plena sobirania. Quan aquest fet, però, té lloc de forma injustament violenta, en blasma els mitjans i reclama el camí del diàleg.

La defensa del dret d'autodeterminació per part de l'Església té coherència amb la llei de l'encarnació, que passa simultàniament pel respecte de la llibertat humana i per l'enfortiment de la tendència natural a la comunió i a l'associació.

COL·LECCIÓ REALITAT I TENSIONS

barcelonesa d'edicions

DARRERS TÍTOLS COEDITATS AMB PÒRTIC

L'HOME DISLOCAT

Nicolas Grimaldi

L'ALTRA VIA DE LA SUBJECTIVITAT

*Sis estudis sobre el subjecte
i el dret natural al segle XVII*

Yves Charles Zarka

LES GANES D'APRENDRE

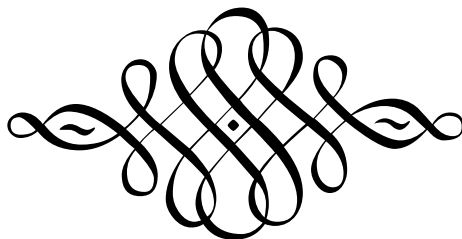
*Lectures, reflexions i experiències
d'un mestre*

Jordi Galí i Herrera

TEOLOGIA POLÍTICA DE PAU *Schmitt, Benjamin, Nietzsche, Freud*

Jacob Taubes

NOTÍCIA DE LLIBRES

LA PÀTRIA LLATINA

NICOLAU M. RUBIÓ

Abadia de Montserrat, 2006

Fa quatre anys, l'abril del 2006, la "Biblioteca Serra d'Or" amb l'Institut Menorquí d'Estudis, publicava en format de butxaca el llibre que l'arquitecte i escriptor Nicolau M. Rubió i Tudurí

(Maó, Menorca 1891 – Barcelona 1981) havia donat a conèixer el 1945 a "La Nouvelle Édition" a París. Era una sorpresa, una magnífica recuperació d'un assaig que les circumstàncies havien desat en el calaix dels oblits.

L'autor de *La pàtria llatina*, fou un sòlid intel·lectual que inicià aportació pública en l'Escola Superior de Bells Oficis, creada a Barcelona el 1914 per la Mancomunitat de Catalunya. Era dirigida per Francesc d'Assís Galí, qui aplegà com a professors personalitats valuoses com Joaquim Folch i Torres, Josep Aragay i Nicolau M. Rubió i Tudurí, entre d'altres.

Rubió i Tudurí fou deixeble de Jean Forestier, amb qui s'especialitzà en jardineria ornamental. Des del 1917 fou el director dels jardins públics de Barcelona i col·laborà amb Forestier en la realització dels jardins de Montjuïc. Al voltant de 1925 introduí a Catalunya l'anomenat "jardí de paisatge". Publicà *Jardines de Barcelona* (1929), *El jardí meridional* (1934),

Estat espanyol, societat anònima amb N.Mart (1930) i *El litoral català en un conflicte mediterrani* (1933).

Per a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 construï els hotels de la plaça d'Espanya i presentà el projecte "Barcelona futura". El 1931 publicà a París *Actar*. El 1932 participà en el Primer Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, en la ponència urbanística, i amb el seu germà Santiago presentaren un "Pla de Distribució en Zones del territori Català" (Regional Planning). El 1934 construï a Barcelona l'edifici de la Metro Goldwin Mayer.

S'exilià el 1937 a París on col·laborà en *La Tribune des nations* i fou el representant oficiós del president Lluís Companys a prop del govern de França. Rubió i Tudurí mantenia una gran relació amb un moviment mediterrani que s'expressava en la revista *Cabiers du Sud* a Marsella. El 1936 li havien publicat *Le Reveil de l'Afrique* i el febrer de 1938 *La Catalogne, la Mediterranée et l'Afrique*.

Publicà nombroses llibres

sobre les caceres a l'Àfrica, és autor d'obres de teatre: *Un sospir de llibertat* (1932) *Judas Escariot*, *Midas, rei de Frígia* (1935) i *Ulisses a l'Argòlida* (1962). També publicà novel·les, *Cacera en el no-res* (1954) i *No ho sap ningú* (1961). Rubió i Tudurí es considerat com una de les personalitats més representatives del noucentisme.

Doncs bé, aquest arquitecte dedicat a la planificació del territori i a la construcció d'edificis prou representatius en escriure *La pàtria llatina* feia una de les aportacions intel·lectuals més suggerents de la seva trajectòria. Josep M. Quintana, que fou el qui traduí a la llengua catalana el llibre, hi afegí una introducció en què explica que per a Rubió i Tudurí «la seva visió d'Europa vista des de la llatinitat, és un concepte que, partint de l'element grec, es confon amb el romà i forma una sola civilització, la qual, un cop empeltada al tronc indígena d'Occident, dóna origen a un esperit particular, el que ell denomina «esperit llatí»».

El llibre recorre el món llatí a través dels segles, n'analitza les característiques i en situar-se en l'època que s'obria a l'acabament de la Segona Guerra Mundial assenyalava la confederació dels pobles llatins com una unitat necessària per a esdevenir interlocutor en l'escena global.

Quan el llibre fou publicat a París el 1945 fou difícil aprofitar-ne les anàlisis i conclusions a Catalunya, però aquell text ha estat capaç de sobreviure a les

maltempsades i avui ens ofereix la seva experiència que resulta especialment suggerent.

Joaquim Ferrer

EL PREU DE SER CATALANS

PATRICIA GABANCHO

Editorial Meteora, 2007

Patricia Gabancho va néixer i créixer a Buenos Aires. Va establir-se a Catalunya ara ja fa molts anys i ha publicat durant aquest temps una extensa obra en català. L'any 2008 va publicar *El preu de ser catalans*, un llibre que malauradament pot haver passat desapercbut però que és de ben segur una obra important que cal tenir ben present.

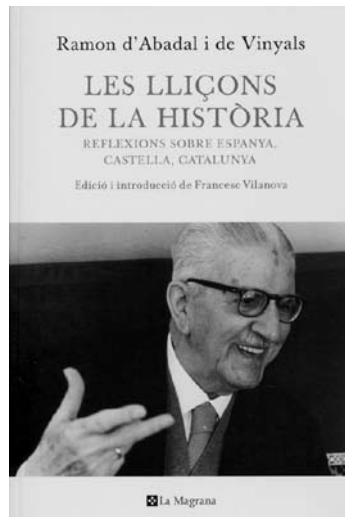
L'autora comença afirmant que Catalunya està dividida culturalment. No diu pas que hi convisquin dues comunitats socials, sinó que hi conviuen dues cultures com a mínim, una de les quals coneix molt bé l'altra (la catalana), i l'altra en prescindeix completament (la castellana). Aquesta divisió cultural és més vertical que horitzontal: la classe mitjana d'aquest país té com a referent cultural el català. La resta, la classe alta i la popular, tenen com a referent cultural el castellà. I és per aquest fet, afirma l'autora, que la cultura catalana té un plus de qualitat respecte de la castellana. El problema de tenir solament el mercat de la classe mitjana és que la cultura catalana no tingui el mercat necessari per crear una indústria cultural potent. En poques paraules, la cultura catalana no ven prou. I si no ven, en un mercat on es valora més la quantitat que la qualitat del producte, la cultura catalana ho té molt malament.

Patricia Gabancho observa que una cultura amb aquestes debilitats intrínseques s'ha d'ajudar políticament. Però fins ara no s'ha fet o s'ha fet malament. És per això que l'autora proposa fixar els eixos d'una política cultural per Catalunya: gestió del patrimoni cultural, projecció de la pròpia cultura, ajuts a la creació cultural i suport a l'excel·lència. És a dir, defensa i potenciació de la cultura pròpia i de qualitat, que és al cap i a la fi allò que Catalunya té i sap fer.

El preu de ser catalans no és una obra convencional en cap aspecte, ni pel que es diu, ni per com es diu. Les idees que es plantegen són tractades de forma directa i gens políticament correcte. Agradi o no, l'autora planteja el que molts no s'han atrevit a plantejar mai. I això és bo, però sobretot atípic, en un país que té per costum “no molestar” amb allò que diu i fa, evitant sempre que pot la confrontació social i vivint acomplert per si cau o no cau bé.

Potser és cert que la manera amb què es presenten les idees no és la millor. Idees interessants, és cert, però potser en algunes ocasions poc treballades, poc connectades entre si. I la forma amb que està estructurat el llibre hi ajuda poc. Però fet l'esforç de destil·lar del text la tesi principal; identificades les idees que l'autora més argumenta, reflexiona i exemplifica, el que queda és una obra molt recomanable. Un llibre que provoca, estimula i desafia. Però de ben segur un llibre important del qual no se'n pot prescindir.

Jordi Giudici i Font

LES LLIÇONS DE LA HISTÒRIA

Reflexions sobre Espanya, Castella i Catalunya

RAMÓN D'ABADAL I DE VINYALS

La Magrana, 2010

Ramon d'Abadal té molt clara la forta personalitat de Catalunya i el seus orígens i arrels. Una d'elles, tractada en el capítol tercer de la primera part, és l'arrel romana. No ha pogut ésser esborrada, diu, ni per les invasions de gots, de moros, de francs, ni per totes les immigracions d'hispanos, de jueus, d'orientals, de francesos, d'andalusos, “per molt que ens hagin afectat...” Quan Felip V –vegin el capítol tretze del llibre– obre a tots el espanyols la possibili-

tat d'ocupar càrrecs oficials a Catalunya, provoca un corrent, amb unes importants conseqüències que d'Abadal explica molt bé, l'arrel de les quals és la seva entrada com a buròcrates sense cap intenció d'integrar-se sinó de controlar i integrar. És immigració o invasió? Si tingués que escollir entre els dos termes no em trobaria còmode amb cap de les dues paraules. Una invasió ens fa pensar en una iniciativa col·lectiva i armada per actuar damunt d'un territori, sigui per saquejar-lo, sigui per ocupar-lo, sigui per les dues coses. La immigració suposa, en canvi, una actuació individual, familiar o de petits grups que es traslladen a un nou territori per instal·lar-s'hi. Els castellans que van venir a Catalunya per la porta oberta pel decret de Nova Planta no venien armats, però tenien darrera la victòria francesa, amb la derrota final de Barcelona el 1714, que lliura Catalunya a la dinastia borbònica i a la seva col·laboradora, Castella. I al costat, a la mateixa Barcelona, l'enorme fortalesa de la Ciutadella amb la seva nombrosa guarnició, destinada a vigilar la ciutat. Aquests castellans tampoc venien per una decisió col·lectiva igual a la d'un grup de guerra, però estaven units per unes coordenades derivades de la victòria militar: la legislació que els permetia ocupar càrrecs a Catalunya sense ser catalans, la possibilitat de fer-ho sense conèixer la llengua del país o, millor, la conveniència de fer-ho sense

saber-la, ja que era Catalunya la que s'havia d'adaptar a la nova situació i probablement –cal veure els capítols onze i quinze del llibre– els ressentiments contra Catalunya per les ferides deixades en els enfrontaments produïts en el passat que es remuntaven, com a mínim, a 1640. No seria cert, llavors, que molts dels vinguts d'Espanya eren invasors més que immigrants?

Valgui aquesta disquisició per donar la raó a Ramon d'Abadal quan tanta importància dona als pressupòsits que actuen quan s'escriu la història. Ell critica particularment les deformacions a les quals pot portar el nacionalisme quan arrela en l'ànima de l'historiador. És un perill real en el que, segons sembla, ell mateix cau. Mirem un parell de textos i veurem que conjumina la seva forta consciència de la personalitat pròpia de Catalunya amb la creença en una forta identitat espanyola que inclou dintre seu, no sé exactament com, la catalana.

El desè capítol, “La unió espanyola”, resulta sorprenent. Unió de què? D'institucions polítiques? De llengües? Econòmica? L'origen de l'anomenada “unitat d'Espanya” en el matrimoni de Ferran i Isabel és un lloc comú dels historiadors espanyols, però sembla una interpretació molt forçada, ja que cap de les preguntes anteriors es pot respondre afirmativament. Resulta expressiu que Ferran, un cop morta Isabel, es va tornar a casar i si el fill que va tenir no hagués

mort prematurament hagués heretat la corona. Naturalment, es pot procedir en dos sentits: o dels fets històrics al concepte d'unitat d'Espanya establerta pels reis catòlics i llavors resulta que aquesta significa molt poc, o del concepte als fets històrics i llavors el risc de deformació d'aquests és molt gran perquè carreguem la idea d'unitat amb tot el que ha significat i significa en els estats-nació.

El capítol quart, “El llegat visigòtic”, afirma que el caràcter propi d'aquest poble era “tènue i esborrat” i intensament romanitzat, però van crear un estat centralitzat “que realitzarà la unitat d'Espanya”. Aquí estem de nou en un lloc altament estimat pels pensadors de la unitat d'Espanya. Però, què ens vol dir realment d'Abadal? Si, clar, per poc que hi hagués una estructura política per tota la península, es pot parlar d'unitat (fins i tot amb els territoris avui portuguesos). Però d'Abadal subratlla, recordem-ho, el caràcter tènue i esborrat del llegat visigòtic en “llengua, religió, art, literatura, vida jurídica, esperit”. També subratlla que els conqueridors visigots, petits en nombre, es van superposar a la vida del país i van ser conquerits per la cultura romana. Llavors, què era la “unitat de Espanya” de la qual ens parla d'Abadal? Era una roca ferma o un núvol inconsistent desaparegut aviat pel buf dels moros? Passa el mateix d'abans, que es pot anar dels fets a les paraules o de les paraules als fets.

En el capítol dedicat a la Renaixença podem llegir aquest paràgraf: “Convé molt que els catalans i tots els espanyols meditin aquest fet natural (es refereix a la Renaixença) de la història de Catalunya i de la història d'Espanya i es demanin, amb serenitat i el cor a la mà, si és millor tornar a repetir el procés anticatalà del segle XVIII en nom d'una forçada, ni que fos benèvola, conformitat a un estèril uniformisme, o bé seguir, propulsar, els esplets naturals d'una cultura que, al capdavall, no ha de fer més que enriquir, de bracet de la castellana, el tresor comú d'una superior integració cultural espanyola”. La Renaixença és esmentada com un episodi de la història de Catalunya tot especificant després “i d'Espanya”. Quina falta fa aquesta especificació? No pertany al tot, Espanya, el que és de la part, Catalunya? En realitat és una manifestació de la inseguretat de l'autor en aquesta unitat d'Espanya en la qual vol creure i la introducció a un paràgraf en el qual deixa veure el seu desig de concòrdia entre Catalunya i Espanya. Els tons són gairebé lírics. Són consells plens de bones intencions: “convé molt”, “amb serenitat i amb el cor a la mà”, “tresor comú”, “de bracet”, “una superior integració cultural espanyola”. No tenim perquè sorprendre'ns d'aquesta proclama que fa d'Abadal, ja que el desig de concòrdia amb Espanya és quelcom de molt tradicional a Catalunya. Fins i tot és cosa

establerta en corrents centrals del catalanisme polític en què, per cert, d'Abadal va participar mitjançant la Lliga. El problema és que estan escrites en un llibre que es titula *Les lliçons de la història* i l'autor no aporta recolzaments històrics que sostinguin l'afirmació d'una Espanya que inclogui a Catalunya. Més aviat al contrari.

Quin és el fonament, doncs, de l'afirmació d'una Espanya que inclogui a Catalunya?

D'Abadal –vegi's el segon capítol de la segona part– esmenta la responsabilitat dels historiadors com a creadors que són de mites i de llegendes i el perill que tenen, per això, de desviar-se “de la seva recta finalitat i convertir-se en un instrument de propaganda”. L'escopeta apunta al patriotisme i al nacionalisme i en aquest sentit fa una extensa cita de Valéry: “La història és el producte més perillós que ha elaborat la química de la intel·ligència. Les seves propietats són ben conegudes. Fa somniar, embriaga els pobles, els fa concebre falsos records, exagerar llurs reflexos, manté les velles ferides, els turmenta en llur repòs, els porta al deliri de grandeses o al de la persecució, fa tornar les nacions amargues, superbes, insuportables, vanitoses”. A continuació esmenta Toynbee i diu que “creu també que els historiadors tenen una gran responsabilitat en la marxa del món quan lloen un passat que ens separa en lloc d'enfocar un futur que malgrat tot ens ha d'unir”. També

diu que Toynbee creia que els historiadors del XIX havien fet molt mal “desenterrant històries nacionals aparentment mortes i enterrades en el temps; foren una causa principal en l'enfonsament de la monarquia dels Habsburg”. Cita després Víctor Balaguer com exemple d'historiografia propagandística i Rovira i Virgili com a historiador que “vol fer una obra de tesi nacionalista predeterminada”.

Tot això és una mica confús. No ho seria si solsament ens advertís contra el perill que corre la veritat històrica quan es desfermen les passions nacionalistes, encara que seria més clar si afegís també les passions religioses, les monàrquiques, les d'una determinada nissaga o les d'una determinada ideologia. El fet és, però, que va més enllà d'aquest advertiment. És la deformació de la veritat o la veritat mateixa la que ens ha de preocupar? Sembla obvi que tant l'una com l'altra i amb tota seguretat i en alt grau la segona, com queda palès tant en la cita de Valéry com en la de Toynbee. En la del primer, quan esmenta les velles ferides. No és la veritat la que actualitza el seu record? En el segon, quan esmenta les velles històries que contribuïren a la ensulsiada de l'imperi Habsburg. Tal vegada són velles però vertaderes?

Repeteix: Quin és el fonament d'una Espanya que inclogui Catalunya? Els textos que hem citat semblarien portar a la conclusió que la història ha de

ser narrada no de forma vertadera, sinó de forma convenient. Això, de bon principi, sona molt malament. Tal vegada es podria dir així, encara que també sona malament: la narració de la història serveix a la veritat però també és un acte polític. Semblaria llavors que el fer d'Espanya una unitat que comença amb els visigots i amb els Reis Catòlics seria un acte polític: atès que ens volem entendre amb Espanya, afirmem la seva indiscutible existència.

Sembla clar que alguns volen posar la historiografia al servei de la pau entre els homes, ni que sigui sacrificant o forçant la veritat. Aquest camí sembla portar a una conseqüència clara: la defensa de les unitats polítiques ja constituïdes en estats. El perill, per a ells, és que la historiografia doni esperances a pobles que no tenen estat propi i que es consideren sotmesos. Aquesta és la potencial font de desoris. Quan d'Abadal fa el retret a Rovira i Virgili de voler fer “una obra de tesi nacionalista predeterminada” no es pot deixar de pensar en què fan els historiadors francesos, britànics, suïssos o espanyols, per exemple. Em temo que les seves tesis nacionalistes són tan predeterminades que ni remotament es posen en qüestió.

Torno a repetir: Quin és el fonament d'una Espanya que inclogui a Catalunya? Tal vegada l'autor considera que no hi ha més remei. Dintre de les tradicions del catalanisme polític

alguns han pensat així, que Catalunya no tenia altre remei que intentar entendre's amb Espanya, però més aviat ha predominat un sincer desig d'entendre's. D'Abadal, que va formar part del catalanisme polític mitjançant la Lliga, devia tenir aquesta convicció sincera. Per d'altra banda, el llibre que comentem va ser escrit l'any 1962. Llavors tal vegada era fàcil perdre de vista determinades realitats, perquè la dictadura feia de tapadora. La democràcia, en canvi, sembla feta perquè les belleses i les nafres surin a la vista de tots.

Les lliçons de la història no ajuda, doncs, a l'aclariment d'un assumpte que avui resulta abassegador. Més aviat al contrari. Però és un llibre molt interessant. Es compon de dues parts. La primera es subdivideix en dos subapartats, el primera de 17 capítols –els dedicats a moments especialment importants de la història de Catalunya des del període romà fins al catalanisme polític–, i el segona de tres, concentrats en visigots, moros i francs. La segona part es dedica fonamentalment a qüestions de metodologia de la narració històrica.

En “El problema de Casp” critica Soldevila, diria que injustificadament, per donar una excessiva importància als Trastàmara en la decadència de Catalunya. En “El problema demogràfic” explica que la petita o relativament petita població de Catalunya ha estat sempre una limitació per a les seves empre-

ses. En “Els orígens romanístics” considera cabdal aquesta etapa. Del llegat visigòtic ja n'hem parlat. En “El domini carolingi” subratlla com diferencia Catalunya de la resta de la península i, d'acord amb el seu pensament, defineix la Reconquesta com “una mateixa obra i un mateix destí” amb d'altres regnes d'Espanya, que evita “una definitiva divergència secessionista”. També afirma: “Quan s'acaba a Granada la Hispània mora, Espanya és un fet”.

Interessant con subratlla l'immobilisme de l'oligarquia catalana i la duresa de la crítica, probablement certa, que li dedica en el capítol que parla dels Trastàmara i els conflictes socials: “En darrer extrem, els nostres passats benestants defugien per un costat les empreses forànies i de lluïment dels seus reis per a no haver-ne de pagar les despeses; i defensaven per altra banda llurs rendes i entrades aferrissadament contra els seus inferiors, ni que fos oblidant tota caritat i tota justícia”.

Al final del capítol anterior a “La guerra dels segadors” hi ha el següent paràgraf: “Quan el poder d'Espanya decau, és quan els centres governants s'adonen, amb un despit cada vegada creixent, cada vegada més amarg, del contrast entre el regne de Castella, suportant totes les càrregues del pes d'una grandesa decadent, i el Principat, esquivant-les darrere del privilegi de les seves constitucions: ni diners, ni sang”. És implícita, en aquest

paràgraf, una visió, molt cops repetida, en què una Castella expansiva i generosa queda contraposada a una Catalunya tancada i mesquina. La realitat, però, sembla una altra. En primer lloc, no ens oblidem que la “grandesa” s'origina en Carles V, en el cap del qual, per l'atzar de les herències familiars, es van acumular un munt de títols amb els drets corresponents sobre molts territoris europeus. En segon lloc, la conquesta d'Amèrica, que va ser jurídicament un afer de Castella i on no tenien lògicament dret a ficar-se el estrangers, fossin dels Països Baixos o de la Corona d'Aragó, encara que tots tinguessin per rei a Felip II o a un altre successor de Carles V. En segon lloc, Carles V i els seus successors decidiren las seves polítiques en funció dels territoris que posseïen, amb una mena de mentalitat multinacional. Per exemple, Carles V es va afrontar amb els protestants i amb els turcs però cap de les dues polítiques va ser ni pròpiament ni principalment espanyola. Que Felip II posés la capital a Madrid no ens ha de confondre: eren polítiques de la monarquia supranacional dels Àustria. En tercer lloc, els mitjans per sostenir les polítiques europees dels Àustria no venien ni solsament ni principalment de Castella: homes, vaixells, armes i diners eren recollits de molts territoris dels Àustria com ara Itàlia, Països Baixos o Franc Comtat. La contribució de Castella a alguna batalla important

de l'època ha estat estimada en uns deu o quinze per cent dels recursos totals mobilitzats.

En qualsevol cas, no és el “poder d'Espanya” el que primàriament decau, sinó el poder dels Àustria residents a Madrid. Les potències competidores s'enforteixen (derrota pels anglesos de l'armada de Felip II, per exemple), es produeixen rebel·lions (com la del Paísos Baixos, ja en temps de Felip II, o la de Catalunya i Portugal més tard), i els mateixos monarques i el seu entorn decauen de forma que els més devots no poden deixar de parlar d'incompetència, favoritisme i corrupció.

Per què s'ha de demanar, a més, que Catalunya tingués un especial interès per les empreses de la Monarquia? El tenien els Paísos Baixos, Nàpols o Portugal?

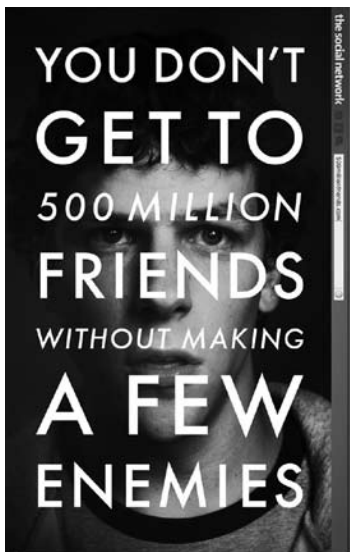
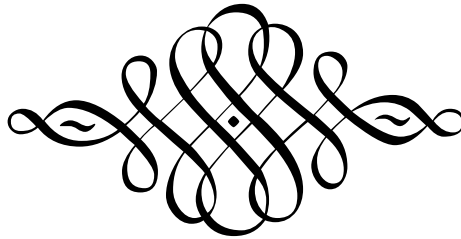
Renuncio, ja m'he allargat massa, a fer consideracions sobre els capítols següents. No és una història global de Catalunya, sinó una reflexió sobre moments i esdeveniments essencials. Els autors més citats són Soldevila i Vicens Vives. En realitat el llibre és una mena de continuació —com ens informa Francesc Vilanova, a qui es deu el mèrit de la publicació d'uns textos fins ara inèdits, així com de la introducció— d'una altra, *Moments crucials de la història de Catalunya*, que d'Abadal va pensar com una mena de diàleg Soldevila-Vicens, encara que a l'hora de la veritat no va ser possible. A d'Abadal li va quedar, segons sembla, l'interès pels moments crucials i

va deixar textos inèdits que han configurat gran part del llibre que comentem.

Ramon d'Abadal i de Vinyals nasqué a Vic l'any 1888 i morí a Barcelona el 1970. Va pertànyer a la Lliga Regionalista i va ser diputat. Va dirigir *La veu de Catalunya*. Com a historiador va ser especialista en l'època carolíngia. Després de la Guerra Civil va ser membre del consell privat de Juan de Borbó.

Agustí d'Arana

NOTÍCIA DE CINEMA

THE SOCIAL NETWORK

DAVID FINCHER

Estats Units, 2010

L'estrena mundial de la pel·lícula sobre el fundador de Facebook –*The Social Network* (La Xarxa Social)– va tenir lloc el passat 24/9/2010, en la

sessió inaugural del Festival de Cinema de Nova York. Dirigida por David Fincher (*Zodiac*, 2007; *El curiós cas de Benjamí Button*, 2008), està basada en la novel·la *The Accidental Billionaires* (Multimilionaris per accident), de Ben Mezrich i realitzada a partir del guió cinematogràfic de Aaron Sorkin (*L'ala oest de la Casa Blanca*, 1999-2006; *La guerra de Charlie Wilson*, 2006). Es tracta d'un fragment de biografia –no autoritzada– del creador de Facebook; una ficció cinematogràfica sobre la seva personalitat i les circumstàncies que van envoltar la invenció, el projecte i la fundació de l'empresa.

Facebook –que vol dir, literalment, “àlbum de retrats”– és el nom amb què la comunitat universitària americana designa els directors –arxius d'identitats amb dades personals i fotografies dels integrants d'un grup determinat: classe, facultat, club, etc.; i The Facebook és el nom amb què va ser batejat, en primera instància –més tard es reduiria estrictament a Facebook, sense article– en el

moment de la seva creació, el mes de març de 2004, per Mark Zuckerberg, un jove estudiant de vint anys de la Universitat de Harvard (USA).

Ben Mezrich suggereix en la novel·la que l'origen de Facebook es troba en el ressentiment de Zuckerberg per haver estat refusat, en octubre de 2003, per una companya de Harvard –Erica Albrigh–, després d'una estranya conversa privada entre ells dos, mantinguda a la cantina de la Universitat. Aquesta diàleg, encaixat entre les primeríssimes escenes de la pel·lícula – abans, fins i tot, dels títols de crèdits –, es considera el desencadenant de tot el procés; i, juntament amb l'última escena, la clau interpretativa del drama personal del protagonista i del possible missatge moral del film.

Mark Zuckerberg, amb aparença de jove friki, obsessionat i gens convencional, explica a la seva amiga Erica, a tota velocitat i quasi sense respirar, els seus greuges, projectes i ambicions. Li confessa que se sent profundament frustrat per viure en un

país que potencia sistemàticament els diners i la mediocritat, descuidant el talent i la intel·ligència; un país que permet l'existència de dificultats i entrebancs, insuperables per a un jove com ell, per a ingressar en determinats clubs de Harvard, reservats –de facto– a estudiants d'alt nivell social i econòmic; i un país en què misteriosament totes les noies acaben sempre interessant-se únicament pels cossos atlètics dels regatistes i els estatus socials i econòmics dels seus pretendents.

Erica li aconsella, molt amistosament, que, en lloc de queixar-se i fer-se la víctima, tracti de treure a la llum pública la seva millor versió amb totes les seves autèntiques qualitats; però ell, sense escoltar-la i seguint el propi fil, li comunica solem-

nament que lluitarà fins al final per poder oferir-li un selecte i exclusiu cercle social, on podrà relacionar-se el dia de demà amb gent de màxim valor intel·lectual i prestigi social.

Quan ella escolta aquesta extravagant declaració d'amor, s'indigna, s'espanta i trenca radicalment la conversa i la incipient relació existent entre ells dos. Desenganyada per la contumàcia de Mark Zuckerberg en defensar valors negatius i, segons ella, autodestructius, el planta: "Si no agrades a les noies, no és per ser un friqui, sinó per ser un cretí!". I abandona la cafeteria deixant Zuckerberg assegut a la cadira amb cara de sorpresa i incredulitat.

Uns instants més tard, una vegada degudament sedimentada la vivència i molt conscient

de la magnitud de la catàstrofe que acaba de caure-li a sobre, surt enfurismat de la cafeteria i a córrer, com un atleta fantasmal, fins a la seva residència amb un únic pensament al cap: venjar-se.

Segons aquesta tesi, sustentada tant en la novel·la com en el film –però mai demostrada ni confirmada per els seus protagonistes– aquella mateixa nit Zuckerberg va hackear el servidor de la Universitat per a copiar el directori d'estudiants i penjar en un portal les fotos de totes les noies de la Universitat –Erica inclosa–, animant els estudiants a comparar-les i puntuar-les, segons els valors actualitzats dels seus encants femenins, mitjançant una parodia on line de subhasta virtual.

L'èxit social d'aquesta iniciativa va ser –dins la xarxa

universitària— clamorós; l'escàndol majúscul i els comentaris, de taverna. La invenció es va propagar com la pólvora per altres universitats d'Estats Units. La tempesta desencadenada va complaure de tal manera la vanitat del seu autor que excità la seva imaginació i despertà totes les seves energies.

The Social Network no es només un spot publicitari camuflat, sinó també una moderna narració cinematogràfica sobre dos processos judicials simultanis dins una molt bona història dramàtica i, al mateix temps, un valuós testimoni de diversos temes que pul-lulen dins les nostres rabioses i caòtiques societats.

The Social Network parla del desig bàsic que origina i justifica la creació i utilització massiva d'un artefacte informàtic orientat a potenciar les relacions i els contactes entre els éssers humans i, simultàniament, dels conflictes que esclaten entre els diversos protagonistes, durant el procés complet d'intuïció, creació i fundació de l'empresa.

I parla de moltes més coses, de l'èpica de grup, de l'amistat entre companys, de la soledat individual; de les pulsions autodestructives i de les difícils relacions de lleialtat entre amics, quan la vida els col·loca ben a prop dels diners, de la fama i del poder; de màscara i aparences, de trinxeres i distàncies, de violència i menyspreu, d'odi i de

perdó, de llum i de foscor. Parla, en definitiva, de les relacions humanes amb tots els seus vicis i virtuts i del catàleg dels conflictes associats, tant de primera com d'última generació.

La pel·lícula narra com Zuckerberg, commogut per l'entusiasta reacció del cercle d'amics i companys davant el seu improvisat experiment de comunicació massiva, descobreix personalment una nova veritat fonamental: a la gent li encanta ficar-se en la vida dels altres.

Efectivament, a tothom li agrada obrir calaixos, explorar interiors, detectar intimitats i divulgar secrets, però, com que és temptació de caràcter bidireccional, li encanta també, en justa reciprocitat, fer-se present en les vides dels altres, obrir porticons, penjar cortines transparents, crear misteris, causar impacte, admiració i addicció. Es tracta del desig atàvic de ser reconegut, acceptat i admirat; de la necessitat d'estimar i ser estimat, d'afectar i ser afectat.

Zuckerberg decideix crear un artefacte informàtic amb una nova i potent càrrega explosiva: un arxiu en moviment, en contínua actualització, amb les coordenades bàsiques dels individus que acceptin entrar en joc. Qui vulgui ingressar en el club —obert a tothom— haurà d'aportar, legal i voluntàriament, la informació sol·licitada o suggerida: fotografia, perfil, grau de soledat, situació sentimental, interessos culturals, nivell social, estudis acreditats, formació

no acreditada, llista de personalitats fictícies més utilitzades en somnis privats, enemics reals o inventats i altres dades diverses que, a criteri del nou soci, puguin ser d'interès per conformar el seu públic definitiu.

Els homes i les dones sempre han volgut entrar en contacte, els uns amb els altres, intercanviar informació, negociar, pactar i debatre idees; programar activitats conjuntes, mirar-se a la cara, fer-se companyia, tocar-se i, fins i tot, fusionar-se en una sola carn o única empresa.

Els altres, és a dir, tots aquells que no són exactament hom mateix —una multitud descomunal d'éssers humans— tenen, per passiva o per activa, un paper molt important en les vides de tothom, perquè, per gràcia o per desgràcia, els altres sempre pesen més del que semblen i sempre —poc o molt— contaminen, mentre tothom dissimula començant per les autoritats psico-sanitàries que sempre miren cap a una altra banda.

Zuckerberg, a la vista de la demanda detectada i l'oferta existent en el mercat —exigua i obsoleta—, pren la decisió de crear, d'amagat i en silenci, un accelerador de partícules contagioses: és a dir, una nova xarxa social per satisfer el desig de ficar-se en la vida dels altres i, al mateix temps, donar satisfacció a les ànsies de donar a conèixer la pròpia. I ho fa, curiosament, seguint el camí marcat per un avantpassat —Dale Carnegie— que va publicar, allà pels anys

40 o 50 del segle XX, un manual d'autoajuda, animant venedors i viatjants de comerç a fer amics i influir sobre les persones.

L'artefacte de Zuckerberg està orientat, emperò, a una multitud inquieta i excitada de venedors especialitzats en productes exòtics digitalitzats: les seves pròpies, úniques i singulars personalitats i els subproductes obtinguts per destil·lació fraccionada dels egos inflamats.

Facebook no proposa que ningú es reinventi una personalitat autèntica; és suficient que sigui creïble, perquè Facebook no és un confessorari ni la consulta d'un psiquiatre, sinó simplement una pàgina web en la que diversos milions de ciutadans privats creen i ofereixen als altres identitats públiques, autèntiques o fictícies; és un directori de persones o entitats que, per diverses raons, han decidit registrar-se voluntàriament per tafanejar i mostrar al món la seva millor imatge, real o inventada.

Creada el mes de març de 2004, va arribar –segons informació de la mateixa companyia– als 300 milions d'internautes inscrits el setembre de 2009; cinc mesos més tard, febrer de 2010, arribava als 400; i al juliol passat va anunciar que havia sobrepassat els 500 milions i que, probablement abans de 2011, tindrien 600 milions d'individus registrats. Si això és realment així, més de una tercera part dels internautes actuals del món tenen compte obert a Facebook. En qualsevol cas, controladors fiables de tràfic de serveis informàtics avalen aquesta informació i situen a Facebook entre la segona i la setena pàgina d'Internet més visitada del món.

Des del moment de la intuïció primera del seu creador fins a la comercialització final del producte, les millores i perfeccionaments del sistema, per una banda, i les queixes i els problemes, per una altra, han anat en progressió ascendent. S'hi acumulen millores i proble-

mes per motius tècnics, jurídics, de privacitat, de seguretat, de censura, d'autoria, etc.

Però concentrar en un mateix espai virtual a empreses, entitats, institucions, etc., i identitats particulars amb biografies detallades, comentaris, correspondència i converses privades; imatges, ubicacions, estats d'ànim, situacions sentimental, opinions diverses i tota classe de fantasies editades i actualitzades voluntàriament cada dia per un exèrcit de més de 500 milions de internautes no deixa de ser un fenomen espectacular, fins i tot circense, que, com a mínim, fa pensar.

Part de la informació dipositada en cada pàgina oberta està reservada exclusivament als internautes designats pel titular com a amic; una altra part, pot ser visitada pels amics dels amics; i una tercera està les 24 hores del dia oberta a qualsevol que vulgui entrar-hi. Cadascú es pot crear la imatge pública que més li interessi, classificar els seus amics per grups o categories, crear el seu públic i assenyalar amb el dit els seus enemics i, fins i tot, ficar-li el dit a l'ull, tot i que, de moment, només virtualment.

En realitat Facebook és un espai on es pot fer el que qualsevol persona ha fet al llarg dels segles en els llocs de reunió habituals: la caverna, l'àgora, el casino, en un descampat o en l'interior d'un ascensor, sense necessitat de cap artefacte, simplement parlant, gesticulant,

interactuant a velocitat normal i dins un radi d'acció relativament petit, sense deixar –això sí– de contaminar els que es trobin a prop mirant o escoltant.

Ara, en canvi, la interrelació es pot efectuar en un espai immens i a tota velocitat, en l'univers sencer i a la velocitat de la llum, assegut tranquil·lament davant un ordinador, sense haver de donar la cara, ni aixecar la veu, ni posar-se vermell com un tomàquet davant segons què; ni s'està obligat a reaccionar en directe i a la vista dels altres contra les interpel·lacions pocasoltes d'interlocutors contraris ni a suportar les mirades impertinents que, com tothom sap, n'hi ha –bastantes– que maten.

Resumint: Facebook ofereix

a tots els seus clients un tros màgic de paret on penjar la seva millor foto, de cara i de perfil, en un multitudinari escenari digital, il·luminat per cent milions de llumetes de color i accés lliure, universal i gratuït

Permet que tothom pugui fer el mateix que fan els polítics amb els electors, les cadenes de televisió amb les audiències i els anunciants amb els pobres que esperen un senyal per anar a comprar: propagar alegrement la seva veritat i la seva mentida, juntes i agafades de la mà, a l'espera de comandes i resultats. Una manera com una altra de sentir-se viu, d'anar fent i anar dient coses pel món, d'avançar cap a no sap exactament on, però sempre endavant.

Facebook –com era d'esperar– ha rebut tot tipus de crítiques; en especial per la inducció a la seva utilització descontrolada per part dels menors, pels estranys efectes psicològics detectats i per l'alarmant i arbitrària política de privacitat dels continguts.

La pel·lícula no és una crítica a la Tecnologia que pretén suplanter la Humanitat; ni és una exaltació heroica d'un David friqui i mig anarquista que planta cara a Goliat (*The Establishment*) amb una fona a la mà i una web com a única munició. *The Social Network* vol ser un conte moral, però suficientment ambigu per

no deixar escapar, en temps de crisi, d'eclecticisme i de desorientació, el gran èxit comercial que probablement li espera.

Comença –com ja hem dit– amb el diàleg entre Mark Zuckerberg i Erica Albright, en una cafeteria plena de gent i soroll; i finalitza amb la imatge del mateix jove quatre anys després – ara ja famós i milionari –, esperant –sense desviar la mirada de la pantalla de l'ordinador– sentència per una de les demandes judicials interposades. La jove advocada de l'equip de la defensa de Mark, amb qui ha establert una incipient relació d'amistat, li torna a repetir, abans d'abandonar les dependències, el no gaire delicat missatge femení que el segueix per la pel·lícula: “No, no ets un cretí, Mark; el teu problema és que t'esforces al màxim per semblar-ho.” Ella se'n va i Zuckerberg continua impassible assegut davant pantalla, fent clics infructuosament sobre la icona que temps enrere el connectava a la vida –a través de Facebook– d'Erica Albright; però ningú respon.

S'ha volgut veure en aquesta darrera escena una representació simbòlica de l'home davant la tristesa i la nostàlgia del seu paradís perdut, a l'estil del famós Rosebud, de la pel·lícula *Ciudad Kane*, on un gran potentat en procés avançat d'autodestrucció contempla amb infinita nostàlgia el petit trineu kitsch que simbolitza la felicitat de la seva infància irremeiablement perduda.

Entre la primera i l'última es-

cena de *The Social Network* veiem un jove estudiant esgarriat i entusiasta, amb molta energia, que viu immers en el brogit d'una colònia d'essers humans excitats i efervescents –mig reals, mig fantasmals–, composta per amics, desconeguts i examics esdevinguts enemics, que volen créixer i triomfar, entrelligats íntimament amb múltiples i simultànies interrelacions basades lamentablement en l'interès, l'orgull, l'enveja, la traïció, la hipocresia i la degradació moral.

Mentre la trama del film té una gran fluïdesa de narració i un cert suspens a causa dels resultats incerts de tots els conflictes oberts i pels dubtes morals que suscita la personalitat de Zuckerberg, els detalls concrets de la història, en canvi, són presentats de manera deliberadament fosca i ambigua, sense voler definir-se sobre si aquests comportaments són bons o dolents i si els artefactes creats són positius o negatius. El film suggereix que potser són neutres, com podrien ser neutres les places dels pobles, els focs de campament, les sobretalles familiars, etc., on la gent es reuneix, parla i interactuen. Depèn sempre de tots i cadascun dels participants, dels seus actes i de les seves intencions.

Una cosa, emperò, no és ambigua. Zuckerberg apareix des del primer moment com un jove dolgut i ressentit, violentament i decididament enfrontat al món. Si el ressentiment –tal com diuen– és la passió moderna per

autonomàsia, hem d'acceptar que Zuckerberg és un home molt modern, un ressentit profund i que, probablement, és aquesta sensibilitat, ferida i mal gestionada, la que li facilita intuir encertadament el que agrada i el que no agrada als altres, el que necessiten i el que no, el que fa mal i el que encara pot fer-hi més mal.

Zuckerberg no reconeix cap valor en ningú. Es limita a denunciar incompetències intel·lectuals, desemmascarar simulacions i a admirar la potència intel·lectual d'algú altre excepcional; i a instrumentalitzar companys i amics mentre camina desmanegadament pel món amb una displicència olímpica. Del seu ressentiment n'extreu el sentit de la seva vida i tota l'energia necessària per fer coses, afectar els altres i brillar entre les estrelles.

En canvi, Facebook –l'altre subjecte de la pel·lícula, encara que tingui un paper secundari– apareix com un giny viu i complex, molt més que el personatge principal. És una eina pràctica i seductora i, al mateix temps, una mena d'arma secreta dissenyada per a la propagació massiva de virus fantàstics que, mutatis mutandi, són els nostres virus de cada dia: els virus portadors del nostre desig bàsic: el desig de tenir contactes amb els altres.

No hi ha res més satisfactori ni que doni més consol que un bon contacte, ja sigui físic, espiritual; real o virtual. L'home és un animal de contacte, està

fet pel contacte i s'alimenta de contactes; sense contactes no és res i encara que ningú en parli, els contactes són els contactes i deixen sempre seqüeles.

Gràcies a Facebook i altres xarxes socials semblants, el virus del desig de contacte es pot expandir i practicar actualment per tot el món a la velocitat vertiginosa; únicament es necessita un ordinador, un cervell format i una dosi de curiositat i una altra de soledat.

Abans de començar el rodatge, Mark Zuckerberg es va assabentar de l'existència de petits contactes entre Ben Mezrich –l'autor de la novel·la– i Eduardo Severin –el soci estafat i expulsat– que no presagiaven res positiu pels interessos de l'empresa, i va tractar de reconciliar-se urgentment amb aquest últim oferint-li un acord monetari milionari, accions de la companyia i la restitució de la titularitat en la capçalera de la pàgina Facebook. Tot va ser acceptat el 2007 i van signar la pau, sense que es conegués els detalls.

La pel·lícula –segons diuen– va ser realitzada sense adquirir prèviament els drets d'imatge de Zuckerberg ni dels altres personatges que apareixen en el film, la qual cosa està generant nous litigis. També es diu que la productora havia negociat el guió amb els directius de Facebook en previsió de reclamacions posteriors i que es van

pactar determinats canvis, però, quan els homes de Facebook van tornar a veure la pel·lícula acabada, no els van complaure les modificacions efectuades. Més conflictes i més plets a la vista.

El procés de creació de Facebook i la fundació de la companyia apareixen en la pel·lícula tenyits de traïcions i disputes per la propietat intel·lectual de la invenció. Zuckerberg, que és presentat en el film com un personatge *cool*, un antiheroi no gaire de fiar i amb una profunda necessitat d'acceptació social, es converteix en el creador d'un producte que, segons paraules del mateix Aaron Sorkin, ofereix als seus usuaris la idea il·lusòria d'aconseguir les dues coses: èpica friki i èxit global.

La pel·lícula, que es projecta actualment en milers de sales de cinema de tot el món, ha estat rebuda amb gran èxit de crítica i de públic i es postula com la gran candidata als Oscars de Hollywood.

El *New York Times*, en la seva crònica cinematogràfica la definia com una història per a l'era digital, amb detalls propis dels relats morals, amb el desig de triomf com potent leit-motiv de la acció del protagonista i inspirada en el nou evangeli: els geeks heretaran la Terra.

Ferran Pauner

NOTA:

Els geeks són joves fascinats per la tecnologia i la informàtica; els frikis, persones extravagants i obsessionades per temes estranys o poc habituals, com la ciència ficció, els videojocs, els còmics, la informàtica, etc., i sembla que fa referència a un fanàtic i popular personatge anglosaxó que tenia l'obsessió d'arrenegar els caps dels pollastres.

Les dues paraules –geek i friki– van tenir, fins l'any 1990 aproximadament, una connotació clarament pejorativa, que han anat perdent poc a poc –a contracor de les mentalitats més tancades i tradicionalistes– perquè la cultura dominant s'ha tornat més dependent de la tecnologia i de les capacitats tècniques i han obtingut finalment respecte cultural i un cert prestigi.

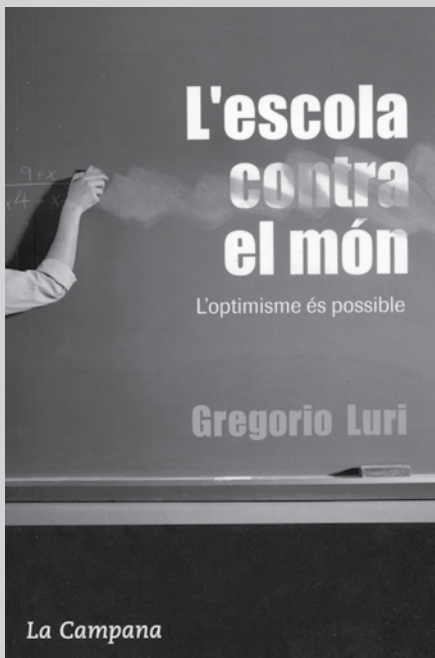
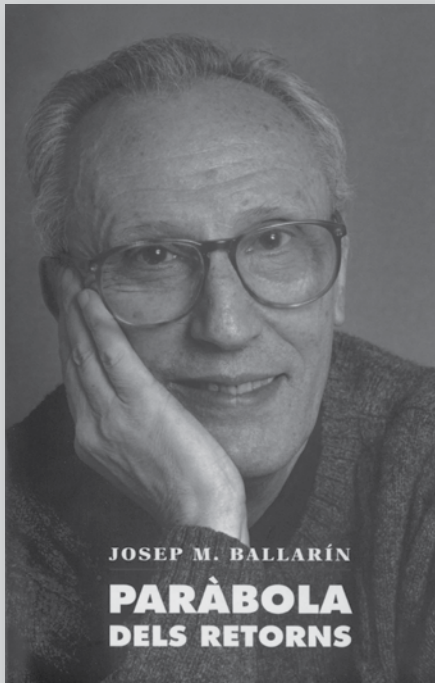
FITXA TÈCNICA:

TÍTOL ORIGINAL: *The Social Network*
 DIRECCIÓ: David Fincher
 PAÍS: Estados Unidos, 2010
 DURACIÓ: 122 min.
 REPARTIMENT: Rooney Mara, Andrew Garfield, Jesse Eisenberg, Rashida Jones, Brenda Song, Justin Timberlake, Joseph Mazzello, Malese Jow, Caleb Landry Jones, Max Minghella
 GUIÓ: Aaron Sorkin
 DISTRIBUIDORA: Sony Pictures
 PRODUCTORA: Columbia Pictures, Scott Rudin Productions, Trigger Street Productions, Relativity Media, Michael De Luca Productions.

LA REVISTA RELLEU

— RECOMANA —

WWW.RELLEU.CAT